

บทที่ ๒

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและคำจำกัดความ

คำว่า "สหกรณ์" มาจากคำภาษาสันสกฤต ๒ คำคือคำว่า "สห" ซึ่งแปลว่า "ร่วมกัน" และคำว่า "กรณ์" ซึ่งแปลว่า "การกระทำ" รวมคำสองคำนี้เข้าด้วยกันได้เป็นคำว่า "สหกรณ์" ซึ่งแปลว่า "การกระทำร่วมกัน" หรือ "การร่วมมือกัน"

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้ความหมายของคำว่า "สหกรณ์" ไว้ว่า "งานร่วมมือกัน, วิธีจัดการอย่างหนึ่งที่บุคคลพอใจร่วมมือกันเพื่อบำรุงความเจริญในทางเศรษฐกิจ โดยแบ่งกำไรเสมอกัน"^๑

ในแง่กฎหมาย พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้ให้ความหมายของ "สหกรณ์" ไว้ว่า เป็นคณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติ

ในแง่การเมืองและการปกครอง "สหกรณ์" เป็นองค์การประชาธิปไตย เพราะธุรกิจของสหกรณ์จะดำเนินการโดยคณะบุคคลที่ได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกเสียงข้างมากในที่ประชุมใหญ่ และสมาชิกทุกคนจะมีสิทธิลงคะแนนเสียงได้เท่า ๆ กัน กล่าวคือคนละ ๑ เสียงเท่านั้น

^๑กรมส่งเสริมสหกรณ์, คู่มือการสอนวิชาการสหกรณ์ในโรงเรียน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๒) หน้า ๒ - ๓.

ในแง่เศรษฐกิจและสังคม "สหกรณ์" เป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่กึ่งกลางระหว่างระบบ
นายทุนกับระบบสังคมนิยม ไม่ขว้างจัดและไม่ซ้ายจัด เพราะธุรกิจสหกรณ์มิได้มุ่งรุมทุบหากำไรให้
แก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดเพียงผู้เดียว แต่จะเฉลี่ยส่วนกำไรคืนให้ตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกกระทำไว้กับ
สหกรณ์ และยังมีผลตามหุ้นในขอบเขตจำกัดเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันก็ดำเนินการตามระบบประชา
ประชาธิปไตยเต็มที่ ไม่มีการบังคับบัญชาอย่างใดทั้งสิ้น

ได้มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านสหกรณ์ของต่างประเทศ พยายามให้คำจำกัดความของคำว่า
"สหกรณ์" ไว้ในรูปลักษณะต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้

๑. ดร. แฮนซ์ เกบฮาร์ด (Dr. Henne Gebhard) นักเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์
ชาวฟินแลนด์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์เป็นที่รวมคน ตั้งขึ้นตามหลักแห่งความเสมอภาค
ไม่จำกัดจำนวนสมาชิก และเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อจะดำเนินงานตามหลักเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริม
ฐานะทางการเงินและการดำเนินอาชีพของสมาชิกด้วยวิธีช่วยเหลือตนเองตามลำพัง หรือช่วยเหลือตนเอง
ด้วยความสนับสนุนของรัฐบาล โดยมีข้อแม้ว่า ผลกำไรจากประโยชน์การกระทำร่วมกัน จะต้อง
แบ่งตามส่วนของการที่สมาชิกคนหนึ่ง ๆ กระทำมิได้แบ่งตามส่วนแห่งเงินทุน"

๒. โฮลโยค (George Jacob Holyoake) ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์
สหกรณ์อังกฤษ ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์คือวิธีการของบุคคล ซึ่งร่วมในธุรกิจด้วยความ
สมัครใจ ทุกคนต้องได้รับส่วนแบ่งจากประโยชน์ของการลงทุนเท่าเทียมกัน และวิธีดำเนินงาน
ต้องมีการบังคับตนเองด้วย"

๓. เฮร์ริค (Myron T. Herick) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์คือ การกระทำของ
บุคคลหมู่หนึ่งร่วมกันด้วยความสมัครใจ ใช้กำลังทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์โภชทรัพย์ หรือทั้ง
สองอย่างในผลกำไรหรือขาดทุนร่วมกัน

๔. ดร. เฟย์ (G.R. Fay) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ Co-operation at
home and abroad โดยกล่าวถึงวิธีการในแง่เศรษฐกิจและสังคมว่า "สมาคมสหกรณ์เป็นที่รวมคน

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓ - ๔.

ด้วยความมุ่งหมายในลักษณะหุ้นส่วนการค้า ซึ่งจัดในหมู่ผู้มีทรัพย์สินน้อย และวางวิธีการโน้มไปในทางมิให้บังเกิดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว โดยวางเงื่อนไขไว้ว่า สมาชิกจะได้รับประโยชน์แบ่งตามส่วนแห่งกิจการงานที่กระทำกับสมาคม"

๕. เซอร์ ฮอเรช ปลังเกต (Sir Horace Planket) นักสหกรณ์เรื่องนามชาวไอริช ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การสหกรณ์คือการช่วยตนเอง ซึ่งบังเกิดผลโดยการรวบรวมกันจัดตั้งขึ้น เป็นองค์การ"

๖. ชาร์ลส์ จี๊ด (Charles Gide) นักเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์เรื่องนามของฝรั่งเศส เป็นผู้หนึ่งที่ได้ให้ความช่วยเหลือการสหกรณ์ในด้านวิชาการเป็นอันมาก ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์คือ สมาคมที่มุ่งกำจัดเสียซึ่งกำไร"

๗. เพอร์ซี เรดเฟอร์น (Percy Redfern) นักสหกรณ์ชาวอังกฤษได้ให้ความหมายไว้ว่า "สมาคมสหกรณ์คือ ชุมชนชนซึ่งร่วมงานกันโดยใจสมัคร และโดยยึดวิธีการประชาธิปไตยเป็นหลัก เพื่อเสนอสิ่งของและการรับใช้ให้แก่สมาชิก หรือเพื่อให้สมาชิกผลิตสิ่งของไว้ขาย หรือเพื่อขายสิ่งของที่สมาชิกผลิตขึ้น หรือเพื่อจะหาทุนให้สมาชิก หรือเพื่อรวมวัตถุประสงค์ทั้งปวงให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในขณะเดียวกันนั้นเพื่อเจตนาผลได้ตามวิธีซึ่งสมาชิกได้ตกลงกันว่า เป็นวิธีที่ยุติธรรมสำหรับต่างคนและคนทั้งหมด"

๘. ตาลมาคี (S.S. Talmaki) นักสหกรณ์ชาวอินเดีย ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์คือ วิธีการจัดงานชนิดหนึ่งซึ่งบุคคลหลายคนร่วมกันโดยใจสมัครตามหลักแห่งความเสมอภาค เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจโดยวิธีสุจริต"

๙. ฮิวเบอร์ท กัลสเวอร์ต (Hubert Calvert) ผู้เคยเป็นนายทะเบียนสหกรณ์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของมณฑลปีนจาป ประเทศอินเดีย ได้ให้ความหมายไว้ และพระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ผู้ริเริ่มดำเนินการสหกรณ์ไทย ได้ทรงแปลเป็นคำไทยไว้ว่า "สหกรณ์เป็นวิธีจัดการรูปหนึ่ง ซึ่งบุคคลหลายคนเข้าร่วมกันด้วยความสมัครใจของตนเอง ในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยมีสิทธิเสมอหน้ากันหมด เพื่อบำรุงตนเองให้เกิดความจำเป็นในทางทรัพย์สิน"

๑๐. จากเอนไซโคลปีเดียบริเตนนิกา ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สหกรณ์คือ ชุมชนชนที่รวมกันเป็นองค์การด้วยความสมัครใจและยึดหลักประชาธิปไตยเป็นที่ตั้ง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะจัดหาสินค้ามาจำหน่ายแก่สมาชิกและการรับใช้สมาชิก หรือเพื่อให้สมาชิกประกอบการผลิตกรรมเพื่อจำหน่ายหรือจัดขายผลิตผลของสมาชิก หรือจัดหาทุนให้สมาชิกกู้ยืม หรือรวมวัตถุประสงค์เหล่านี้เข้าด้วยกัน และในขณะที่เดียวกันเจตจำนงประโยชน์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากการนี้ให้แก่สมาชิกตามส่วนซึ่งได้ตกลงเห็นพร้อมกันว่า เป็นการเที่ยงธรรมสำหรับสมาชิกแต่ละคนและสำหรับหมู่คณะ

จะเห็นได้ว่า "สหกรณ์" คือองค์การธุรกิจแบบหนึ่ง ที่เกิดจากบุคคลที่มีความเดือดร้อนหรือมีความต้องการในสิ่งที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน ได้รวมกันจัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจ เพื่อช่วย เหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมอาชีพและการครองชีพของสมาชิก ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการของสหกรณ์ และได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ตามพระราชบัญญัติกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์

ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการสหกรณ์^๑

แนวความคิดเกี่ยวกับการสหกรณ์ มีมูลเหตุมาจากสภาวะความยากลำบากในการครองชีพของบุคคล ซึ่งบังคับให้บุคคลเหล่านั้นต้องหาทางช่วย เหลือตนเองและช่วย เหลือซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มร่วมมือกันตามแนวคิดแบบสหกรณ์นี้มีมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ แต่การรวมกลุ่มในยุคนั้นขาดความเป็นระเบียบแบบแผนอย่างในสมัยนี้ จึงใคร่ขอกกล่าวถึงประวัติวิวัฒนาการของการรวมกลุ่มร่วมมือตามแนววิธีสหกรณ์ในสมัยต่าง ๆ ต่อไปนี้

สมัยฮิปโปโบร่า การประกอบการในลักษณะสหกรณ์หรือกึ่งสหกรณ์ได้มีขึ้นแล้วตั้งแต่สมัยฮิปโปโบร่าประมาณ ๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล โดยการศึกษาค้นคว้าของผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณวัตถุ ๒ ท่านคือ Rivillout ชาวฝรั่งเศส และ Lumbroso ชาวอิตาลี พบว่า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑ - ๒๑.

ข้างฝีมือในสมัยพระเจ้าฟาโรห์ ได้มีการก่อตั้งสมาคมในลักษณะสหกรณ์ เพื่อช่วยเหลือการประกอบธุรกิจของตน สำหรับชาวอานาและกรรมกรอียิปต์ในสมัยนั้น เชื่อว่ายังไม่มีสิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมพอที่จะรวมเป็นรูปสหกรณ์ได้

สมัยบาบิโลน ระบบการเช่านาเพื่อประกอบการเกษตรบางแห่งได้ดำเนินการในลักษณะสหกรณ์ ในระหว่าง ๒๖๐๗ - ๒๐๒๕ ปีก่อนคริสตกาล กษัตริย์แห่งบาบิโลนได้ประกาศใช้กฎหมายซึ่งกำหนดให้ชาวอานาสามารถประกอบการเกษตรในที่ดินแปลงใหญ่บนพื้นฐานทางสหกรณ์ และชาวอานาผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์จะต้องดำเนินการธุรกิจกับสหกรณ์อย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ธุรกิจการค้าก็ได้มีการดำเนินการในรูปสหกรณ์ โดยก่อนตั้งสมาคมให้เงินทุนแก่เกษตรกรขนาดเล็ก ข้างฝีมือ ตลอดจนปกป้องผู้อ่อนแอจากคนที่ได้รับความไม่ยุติธรรมจากผู้มีอำนาจและผู้มีบังคับ

สมัยกรีกตอนต้น เริ่มด้วยสมาคมฉบับกิจ ซึ่งภายหลังสมาคมนี้ได้เปลี่ยนวัตถุประสงค์ไปในทางเศรษฐกิจ ปรากฏว่าชาวกรีกชั้นกลางและชั้นต่ำส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของสมาคมนี้ สมาคมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ชื่อว่า "Orglone" และ "Thaisi" เป็นรากฐานนำไปสู่การเป็นสมาคมอาชีพและเศรษฐกิจในระยะต่อมาสมาคมเหล่านี้เปิดรับสมาชิกไม่จำกัดแม้แต่พวกทาสชาวต่างถิ่นก็เป็นสมาชิกได้ รัฐอนุญาตให้สมาคมเหล่านี้ดำเนินการโดยสมาชิกอย่างเสรี มีการประชุมประจำเดือนและมีการประชุมใหญ่ประจำปี

จีนสมัยโบราณ สมาคมออมทรัพย์และเครดิต ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นสหกรณ์ประเภทหนึ่ง ได้มีเป็นครั้งแรกในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ฮวง (Hondynasty) ราว ๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งได้ก่อตั้งในรูปสหกรณ์โดย Pong Koon๓ ทบตีผู้มีมั่งคั่งและทรงอิทธิพล แต่สมาคมดังกล่าวก็ยังอยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มบุคคลในชุมชนที่เป็นสมาชิกไม่มากนัก การรวมกลุ่มเป็นสมาคมก็เพื่อที่จะช่วยเหลือสมาชิกในการกู้ยืมเงิน โดยสมาชิกแต่ละคนจะต้องลงเงินเป็นจำนวนเท่า ๆ กันเป็นรายเดือนหรือรายสัปดาห์ ในระยะเวลาที่กำหนดกัน พร้อมด้วยดอกเบี้ยในอัตราที่ตกลงกัน สมาชิกแต่ละคนที่ลงเงินในสมาคมจะได้รับเงินคืนพร้อมทั้งดอกเบี้ยซึ่งแบ่งเท่า ๆ กัน

ยุคโรมัน มีการก่อตั้งสมาคมสหกรณ์ข้างฝีมือที่เรียกว่า "Collegia" มาตั้งแต่ในตอนต้นแห่งประวัติศาสตร์โรมันโบราณ โดยมีการระบุไว้ในกฎหมาย "Law of the Twelve Tables" ในระหว่างปี ๔๕๑ - ๔๔๙ ก่อนคริสตกาล

ยุคคริสเตียนตอนต้น พระเยซูทรงประสูติในสมัยที่ Augustus Caesar เป็น กษัตริย์โรมัน ซึ่งเป็นระยะที่อาณาจักรโรมันกำลังเสื่อมโทรม ชาวนาผู้เช่าที่ดินในสมัยนั้นได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก สหกรณ์การเกษตรยังไม่เกิดขึ้น คงมีแต่สมาคมช่างฝีมือ ซึ่งจะให้ความช่วยเหลือสมาชิกในด้านอาชีพ และเราเชื่อว่าสมาคมช่างฝีมือนี้เป็นรากฐานก่อให้เกิดสหกรณ์ ผู้บริโภคในปัจจุบัน

ยุคป่าเถื่อน เมื่ออาณาจักรโรมันถูกทำลายประมาณ ค.ศ. ๔๗๕ เป็นระยะที่ทาง ยุโรปเกิดกสิยุค เป็นยุคป่าเถื่อน ในยุคนั้นกฎหมายไม่มีความหมาย มีการปล้นฆ่าก่อนการจรรยาจล อยู่ทั่วไป มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า ทำให้เกิดการปกครองในระบบเจ้าครองนคร (Feudalism) ภายในระบบเจ้าครองนครนี้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของเจ้าผู้ครองนคร เราจึง ถือว่ายุคนี้ การพัฒนาทางสหกรณ์ได้หยุดชะงักลง

สมัยกำเนิดศาสนาอิสลาม ท่านนบีมูฮัมมัด หรือพระมะหะหมัดเกิด ณ เมือง เมกกะ ปี ค.ศ ๕๗๐ ได้เห็นว่าสภาพสังคมของชาวเมกกะนั้น พวกมั่งคั่งจะเอาไรต์เอาเปรียบพวก ยากจนทุกวิถีทาง ท่านจึงคิดหาทาง สนับสนุนคนยากจนให้เรียกร้องสิทธิอันควรมิควรได้ มี หลักฐานบางแห่งกล่าวว่า ท่านได้ก่อตั้งสมาคมช่วยเหลือคนยากจน ในคำสอนของท่านที่เรียกว่า "คัมภีร์โคหราน" (Koran) มีสาระสำคัญเกี่ยวกับความร่วมมือ ให้ความช่วยเหลือผู้ยากจนและ อ่อนแออยู่ไม่น้อย ดังนั้นคำสอนของศาสนาอิสลามจึงช่วยส่งเสริมให้เกิดความคิดทางสหกรณ์ ตัวอย่างเช่น มีข้อบัญญัติในหลักธรรมว่า ให้บริจาคตริพย์ช่วยเหลือคนยากจนและช่วยสาธารณ กุศล เป็นต้น

สมัยกลาง ในระหว่าง ค.ศ. ๕๐๐ - ๑๔๐๐ มีสมาคมการค้า (Trade Union) ซึ่งเป็นสมาคมของช่างฝีมือ เกิดขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกเกี่ยวกับ เรื่องราคา เรื่อง คุณภาพของผลผลิต และเรื่องชั่วโมงการทำงาน กล่าวกันว่า สมาคมนี้ถือกำเนิดมาจากสมาคม อุตสาหกรรมสมัยโรมัน และทำให้เกิดสหกรณ์ผู้บริโภคในปัจจุบัน ในระหว่างสมัยกลางนี้ ได้มี สมาคมที่คล้าย ๆ สหกรณ์การเกษตรแห่งแรกก่อตั้งขึ้นราวศตวรรษที่ ๑๓ โดยผู้ผลิตนมชาวสวิส ได้ดำเนินการทำเนยร่วมกัน

สมัยระบบธนาคารที่ดินในเยอรมัน ปี ๑๗๖๗ เนื่องจากปรัสเซียได้ตกอยู่ในภาวะสงครามระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๕๖ - ๑๗๖๓ ได้รับความเสียหายอย่างหนัก การครองชีพฝืดเคืองเนื่องจากการเกษตรทรุดโทรม ขาดแคลนเงินทุนด้านการเกษตร พ่อค้าแห่งเบอร์ลินผู้หนึ่งชื่อ **Diederich Ernst Buhning** ได้เสนอให้ก่อตั้งระบบเครดิตเพื่อช่วยเหลือขึ้น โดยให้เกษตรกรสามารถหาเงินกู้ได้ เขาได้เสนอแผนการนี้ต่อกษัตริย์เฟดเดอริก (Federick) ให้ก่อตั้งระบบธนาคารที่ดินขึ้น โดยอาศัยที่ดินเป็นหลักประกันในการกู้ยืม รัฐบาลได้ยอมรับแผนการดังกล่าว และได้ก่อตั้งสมาคมเครดิตขึ้นโดยอาศัยที่ดินจำนองเป็นหลักประกันเงินกู้ มีการออกพันธบัตรที่ดินจำนองเป็นประกัน สมาคมดังกล่าวนี้ได้ดำเนินงานตามหลักสหกรณ์ และกล่าวกันว่า ระบบธนาคารที่ดินในเยอรมัน เป็นพื้นฐานการก่อตั้งระบบธนาคารที่ดินในสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน

สมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม กล่าวกันว่าในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นจุดกำเนิดของแนวความคิดด้านการสหกรณ์ในความหมายทางวิชาการ ที่ใช้เป็นหลักการพื้นฐานอยู่ในปัจจุบัน และพบว่าแนวความคิดด้านสหกรณ์นี้ได้เริ่มเค้ามูลมาพร้อม ๆ กับการปฏิวัติใหญ่ในประเทศฝรั่งเศส ตอนปลายศตวรรษที่ ๑๘ (ค.ศ. ๑๗๘๙) ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องจากประชาชนประสบความยากจน และถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ผลแห่งการปฏิวัติในครั้งนั้นได้แพร่อุดมคติของประชาธิปไตยที่ว่า "ทุกคนเกิดมาอย่างมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน" ซึ่งต่อมาอุดมคตินี้ได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศ ก่อให้เกิดแนวความคิดทางเศรษฐกิจว่า "ประชาชนควรมีสิทธิประกอบการเศรษฐกิจโดยเสรี โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ และให้เอกชนมีสิทธิในทรัพย์สิน" นอกจากนี้อุดมคติดังกล่าวยังก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางการศึกษา และศิลปวิทยาการต่าง ๆ เป็นอันมาก ซึ่งสรุปได้ ๒ ประการดังนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงเทคนิคในการผลิต (Technical change) มีการใช้เครื่องจักรแทนแรงคน
๒. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (Economic change) ผู้เป็นเจ้าของกิจการผลิตต้องมีทุนมาก ดังนั้นนายทุนเท่านั้นที่จะดำเนินการผลิตแบบใหม่นี้ได้

การเปลี่ยนแปลงทั้ง ๒ ประการข้างต้นนี้ นำไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ โดยเกิดขึ้นที่ประเทศอังกฤษเป็นแห่งแรก

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ได้มีผลกระทบต่อผู้ประกอบกิจการรายย่อย บรรดาช่างฝีมือ ช่างนา และชาวประมง ต้องประสบความยากลำบากในการประกอบอาชีพ ต้องกลายมาเป็นกรรมกรอยู่ตามโรงงานอุตสาหกรรมของพวกนายทุน มีการแบ่งชั้นออกเป็นนายทุนและคนงาน นายทุนได้บีบบังคับเอาเปรียบคนงานผู้อ่อนกำลังกว่าทุกวิถีทาง เช่นไม่ว่าจะเป็นค่าจ้าง สภาพการทำงานที่ไม่เหมาะสมแก่เพศหรือวัย สถานที่ทำงานไม่เหมาะสมกับสุขอนามัยของคนงาน ตลอดจนสวัสดิการต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ นักเศรษฐกิจบางพวกจึงเห็นว่า ควรยกเลิกวิธีการเศรษฐกิจดังกล่าวเสีย และให้รัฐเข้าดำเนินการกิจการต่าง ๆ เสียเอง ผลกำไรที่ได้จากการดำเนินการนั้น ๆ ก็นำมาแบ่งปันกันอย่างเที่ยงธรรม หลักการนี้ก่อให้เกิดลัทธิเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ซึ่งมีแนวความคิดขัดกับลัทธิเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

จากความขัดแย้งกันระหว่างแนวความคิดของลัทธิเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมกับแบบทุนนิยมนี้ ได้มีนักเศรษฐกิจที่มีแนวความคิดเป็นสายกลางพยายามที่จะแก้ไขจุดอ่อนและข้อบกพร่องของแนวความคิดทั้ง ๒ แนวดังกล่าว โดยให้มีการร่วมมือกันระหว่างผู้ถือครองทางเศรษฐกิจด้วยความสมัครใจ เพื่อประกอบกิจการของตน โดยมีไข่มุกแสวงหากำไร สมาชิกทุกคนมีความเสมอภาคกัน และผลที่เกิดขึ้นจากการประกอบกิจการร่วมกันนี้จะถูกนำมาแบ่งปันอย่างเที่ยงธรรมในหมู่สมาชิก วิธีการทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ ถือหลักความร่วมมือกันแทนที่จะแข่งขันกัน เราเรียกวิธีการนี้ว่า "การสหกรณ์" (Co-operation)

วิธีการสหกรณ์ได้ริเริ่มและพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๙ นักสหกรณ์ที่ได้รับการยกย่องเป็น "บิดาของการสหกรณ์" คือ โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ท่านได้เริ่มงานสหกรณ์ในราว ค.ศ. ๑๘๒๐ โดยการแนะนำให้กรรมกร รวมกันในรูปแบบ "ชมรมสหกรณ์" เพื่อผลิตสิ่งบริโภคเลี้ยงตัวเอง ไม่ต้องพึ่งใคร และท่านเป็นผู้คิดคำว่า "สหกรณ์" ขึ้น อีกท่านหนึ่งคือ นายแพทย์ วิลเลียม คิง แห่งเมืองไบรตัน ประเทศอังกฤษ ท่านผู้นี้มีความ

นิยมในความคิดทางสหกรณ์ของโอเวน ท่านแนะนำให้คนงานรวมทุนกันคนละเล็กคนละน้อย ตั้งเป็นรูปารานสหกรณ์ จำหน่ายสินค้าขึ้นในปี ค.ศ. ๑๘๒๗ อย่างไรก็ดี สหกรณ์สมาคมแรกที่เกิดขึ้นเป็นผลสำเร็จ เป็นแบบฉบับของสหกรณ์ทั่วโลกก็คือ "ร้านสหกรณ์แห่ง เมืองรอชเดล" ในประเทศอังกฤษ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๔ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสหกรณ์สมัยปัจจุบัน

ประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ กำเนิดสหกรณ์ที่เป็นต้นตอสำคัญของความเคลื่อนไหวของสหกรณ์ในปัจจุบันอีกรูปคือ สหกรณ์คนงาน หรือสหกรณ์ผลิตรวมของคนงาน จากการสืบประวัติการก่อตั้งปรากฏว่า ได้ถือกำเนิดใน ๒ ประเทศ คือในชั้นแรกเกิดในประเทศฝรั่งเศส แล้วขยายตัวไปยังประเทศอังกฤษ ในสมัยแรกกล่าวคือ กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ได้ถือกำเนิดสหกรณ์นี้ขึ้น แต่ไม่ได้รับความสำเร็จ ต่อมาในสมัยหลังอันเป็นสมัยฟื้นฟู ในปลายศตวรรษที่ ๑๙ สหกรณ์นี้ได้รับผลสำเร็จด้วยดีมาจนถึงปัจจุบัน

ประเทศเยอรมัน ถือว่าเยอรมันเป็นประเทศต้นกำเนิดของสหกรณ์เครดิตของผู้ผลิตซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว ได้แก่สหกรณ์เครดิตในเมืองและสหกรณ์เครดิตในชนบท ผู้ให้กำเนิดสหกรณ์เครดิตในเมืองคือ เฮอร์มัน ซูลเซ (Herman Schulze) หรือ ซูลเซ เดลิตซ์ (Schulze Delitzsch) ผู้พิพากษาแห่งเมืองเดลิตซ์ (Delitzsch) แคว้นแซกโซนี ส่วนผู้ให้กำเนิดสหกรณ์เครดิตในชนบทคือ เฟรดริก วิลเฮล์ม ราไฟเฟisen (Friedrich Wilhelm Raiffeisen) นายกเทศมนตรีเมืองเฮดเดสดอร์ฟ (Heddesdorf) แห่งนครนอยวีค (Newied) แคว้นไรน์ บุคคลทั้ง ๒ ที่กล่าวมานี้เป็นแบบฉบับของสหกรณ์เครดิต ซึ่งรู้จักกันแพร่หลายทั่วโลกมาจนปัจจุบันนี้

004411

ประเทศอิตาลี สหกรณ์เครดิตทั้ง ๒ แบบของเยอรมัน ก่อให้เกิดสหกรณ์เครดิตขึ้นในประเทศอื่น ๆ ทั้งที่ได้นำเอาหลักการเดิมไปใช้โดยไม่มี การดัดแปลง และทั้งที่นำเอาหลักการเดิมมาดัดแปลงให้เหมาะสมตามสภาพแต่ละท้องถิ่น และที่สำคัญก็คือ สหกรณ์เครดิตแบบลูซซัตติ (Luzzatti) ในอิตาลี ตั้งขึ้นโดยลุยจิ ลูซซัตติ (Luigi Luzzatti) ในปี ค.ศ. ๑๘๖๖ เป็นสหกรณ์เครดิตในเมืองมิลาน หรือที่เรียกว่า "ธนาคารประชาชน" นอกจากนี้ยังได้มีการก่อตั้งสหกรณ์ผู้เข่านาขึ้นใน ปี ค.ศ. ๑๘๘๖ เป็นสหกรณ์ที่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกทำนาร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหา ๒ ประการคือ

๑. ช่วยคนว่างงาน

๒. ขจัดปัญหาเจ้าของที่ดินและคนกลางที่เอารัดเอาเปรียบด้านผลผลิตของชาวนา

ประเทศเดนมาร์ก ประเทศเดนมาร์กได้ชื่อว่าเป็นดินแดนของสหกรณ์เกษตรกรรม เพราะมีความก้าวหน้าในทางสหกรณ์ด้านนี้เป็นอย่างมาก การสหกรณ์ของเดนมาร์กเริ่มด้วยสหกรณ์แปรรูปทางเกษตรกรรม และจำหน่ายผลผลิตเกษตรกรรม เช่น สหกรณ์นม เนย สหกรณ์ทำเหล้า องุ่น สหกรณ์ทำหมูเบคอน เป็นต้น สหกรณ์เหล่านี้ สหกรณ์นม เนยได้ ริเริ่มขึ้นก่อนและประสบผลสำเร็จ เป็นอย่างดีเป็นตัวอย่างแก่ประเทศอื่น ๆ

ตามประวัติการก่อตั้งสหกรณ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๘๘๒ ที่เมือง Hjørring อยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตกของ Jutland วิธีการสหกรณ์นมเนยได้เริ่มตั้งแต่เป็นสหกรณ์ท้องถิ่น แต่ละสหกรณ์มีความรับผิดชอบไม่จำกัด ทุนที่ใช้ได้จากธนาคารเอกชน และจากเงินที่เรียกเก็บจากสมาชิก สมาชิกแต่ละคนเลี้ยงวัวของตนเอง นมสดที่เกิดความต้องการ สมาชิกก็ส่งให้สหกรณ์ สหกรณ์จ่ายค่านมเป็นรายเดือนตามคุณภาพ แล้วส่งนมสดเข้าโรงงานทำเป็นเนย จากนั้นจัดจำหน่ายต่อไป เมื่อถึงปลายปีมีกำไรก็นำกำไรมาแบ่งปันให้สมาชิกได้มากหรือน้อยตามส่วนของปริมาณนมสดที่สมาชิกแต่ละคนส่งให้สหกรณ์ตลอดทั้งปี

กล่าวกันว่า การที่เดนมาร์กเห็นคุณค่าของวิธีการสหกรณ์ และได้รวบรวมกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ขึ้นนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินงานของโรงเรียนมัธยมประชาราษฎร์ (The folk high schools) ซึ่งเริ่มตั้งขึ้นโดย สังฆราชกรุนทริก (Bishop Gruntvig) มีส่วนช่วยกล่อมเกลอบรมให้ประชาชนมีความรู้และสติปัญญา สามารถวางรูปงานในด้านความร่วมมือ ก่อตั้งเป็นสหกรณ์จนเป็นขบวนการใหญ่โต เป็นปีกแผ่นมั่นคงจนกลายเป็นหลักสำคัญในวงการเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจะเน้นหนักไปทางด้านเกษตรกรรม ตามชนบทต่าง ๆ ของประเทศเดนมาร์ก การเกษตรทุกชนิดต้องอาศัยการสหกรณ์ทั้งสิ้น ส่วนในเมืองของประเทศของประเทศเดนมาร์กก็มีร้านสหกรณ์ของผู้บริโภค และสหกรณ์ผลิตรวมของคณงานเหล่านี้ เป็นต้น

ประเทศสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกา เป็นประเทศหนึ่งที่กิจการสหกรณ์เจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมมีประวัติวิวัฒนาการทางด้านสหกรณ์เป็นของตนเอง แม้ว่าจะได้รับแนว

ความคิดมาจากยุโรปก็ตาม ปัจจุบันสหรัฐอเมริกา มีสหกรณ์แบ่งตามประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๕ ประเภท คือ

๑. สหกรณ์เกษตรกรรม แนวโน้มความสำคัญเพิ่มมากขึ้นของสหกรณ์นี้เริ่มในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ เป็นต้นมา
๒. สหกรณ์ผู้บริโภค เป็นสหกรณ์ที่มีจำนวนถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนสหกรณ์ทั้งหมด และจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของสหกรณ์ผู้บริโภคทั้งหมดเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ของชาวเมือง ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๕๑ - ๑๙๖๒ สหกรณ์ออมทรัพย์ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วถึง ๒ เท่า
๓. สหกรณ์บริการทางธุรกิจ สหกรณ์ประเภทนี้แบ่งออกเป็นบริการทางธุรกิจ บริการเกี่ยวกับหัตถกรรม การตลาดและการจัดหา และสหกรณ์ขายส่งสำหรับผู้ประกอบการขายปลีก
๔. สหกรณ์คนงาน สมาชิกประกอบด้วยช่างฝีมือ เจ้าหน้าที่เทคนิค ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานที่เขาทำงานอยู่ สหกรณ์รูปแบบนี้ต่างกับสหภาพแรงงานตรงที่ว่า คนงานมีฐานะเป็นนายจ้างด้วย
๕. สมาคมกึ่งสหกรณ์

ประเทศสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) สหกรณ์ในไต้หวันได้เริ่มมีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๐๐. ครั้งสมัยญี่ปุ่นยึดครอง ปรากฏว่าได้มีการพัฒนาขึ้นอย่างกว้างขวาง เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการยึดครอง อันเป็นประโยชน์ของรัฐบาลญี่ปุ่นเอง ภายหลังการสถาปนาประเทศสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) แล้ว ขบวนการสหกรณ์ในไต้หวันก็ได้รับการส่งเสริมให้ก้าวหน้าและแพร่หลายยิ่งขึ้น สหกรณ์บางสมาคมได้เปลี่ยนรูปแบบเป็น "สมาคมเกษตรกร"

ประเทศญี่ปุ่น การสหกรณ์ของไต้หวันและญี่ปุ่นมีความก้าวหน้ากว่าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียด้วยกัน โดยเฉพาะญี่ปุ่น กิจกรรมสหกรณ์ได้พัฒนาไปอย่างกว้างขวาง เป็นแบบฉบับควรแก่การศึกษา

ตามประวัติศาสตร์พบว่า องค์การของประชาชนญี่ปุ่นที่มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้นมีมานานแล้ว กล่าวคือมีมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๐๓ - ๑๘๔๐ สำหรับขบวนการสหกรณ์

ในปัจจุบันของญี่ปุ่นถือกันว่า เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๐๐ เป็นต้นมา ระยะเวลาดังกล่าวญี่ปุ่น ได้เปลี่ยนจากการมีเจ้าครองนครไปสู่ประเทศยุคปัจจุบัน แต่กระนั้นก็ยังเกิดปัญหาที่ดินทำกิน ความพยายามครั้งแรกที่จะช่วยเหลือเกษตรกร โดยสภาโคเอเทได้ออกกฎหมาย "Credit Association Bill" ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ เป็นกฎหมายที่ให้แนวความคิดทางสหกรณ์ขึ้น ซึ่งปรับปรุงมาจากสหกรณ์ เครดิตแบบซูลเซ เคลติช แต่เกิดความขัดแย้งทางการเมืองจึงระงับกฎหมายดังกล่าว ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๐๐ จึงได้รื้อฟื้นกฎหมายดังกล่าวใหม่ ใช้ชื่อว่า "กฎหมายสหกรณ์อุตสาหกรรม" ซึ่งมีแนวความคิดมาจากสหกรณ์แบบโรฟไอเซน ต่อจากนั้นได้มีการก่อตั้งองค์การสมาคมเกี่ยวกับ สหกรณ์ขึ้นอีกมากมายหลายระดับ ในค.ศ. ๑๙๔๗ รัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายอันเป็นผลให้ ยุบสมาคมการเกษตร และในปีต่อมาได้มีการก่อตั้งสหกรณ์เกษตรกรรมขึ้นแทน ขบวนการสหกรณ์ เกษตรกรรมที่แท้จริงของญี่ปุ่นจึง เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ เป็นต้นมา

จะเห็นได้ว่าวิวัฒนาการของการสหกรณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ได้เริ่มขึ้นในวงกรรมกร ในประเทศอุตสาหกรรมก่อน แล้วจึงฟักตัวขึ้นในวงการเกษตรกรรมในหมู่ชาวนา ชาวประมง ตลอดจนประชาชนกลุ่มอื่นที่เห็นว่าตนเองตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ เป็นผู้เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจ ตามลำดับ โดยใช้สหกรณ์เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะก่อให้เกิดสวัสดิภาพทั้งทาง เศรษฐกิจและสังคม แก่สมาชิกแต่ละคน โดยไม่ทำลายหรือบั่นทอนปัจเจกภาพของสมาชิก ครั้งนั้นสหกรณ์จึงเป็นที่ แพร่หลายและปรากฏมีอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั้งในทวีปยุโรป อเมริกา และเอเชีย ดังนั้นสหกรณ์ จึงได้กลายเป็นวิชาการ เศรษฐกิจแบบใหม่ แบบสายกลางอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนชาวเมือง และชาวนชนบท เกือบทุกอาชีพอย่างอเนกประสงค์ทราบจนทุกวันนี้

กำเนิดสหกรณ์แห่งแรกของโลก^๑

สหกรณ์ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมของชาวอังกฤษ เมื่อศตวรรษที่ ๑๘ ถึงกลางศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นยุคที่คนงานในอังกฤษมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น ทำงานหนัก รายได้ต่ำ ซึ่งยังถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าของโรงงานและพ่อค้าคนกลาง

โรเบิร์ต โอเวน ผู้จัดการหนุ่มแห่งโรงงานทอผ้าในเมืองนิวลันนาร์ต ซึ่งเป็นเด็กยากจนมาก่อนได้ตระหนักความจริงในข้อนี้ จึงคิดแก้ไขสถานการณ์ด้วยการเปิดสหกรณ์ขึ้นในโรงงานของเขา แต่การดำเนินงานยังมีปัญหาอุปสรรคและไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ต่อมานายแพทย์วิลเลียมคิงได้นำความคิดของ โรเบิร์ต โอเวน ไปแก้ไขปรับปรุงให้รัดกุมขึ้น โดยให้คนงานรวบรวมเงินทุนกันเข้าและตั้งเป็นร้านสหกรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรก จากนั้นได้ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ "นักรสหกรณ์" (The Co-operator) เพื่อเผยแพร่ความคิดด้านสหกรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกใน ปีค.ศ. ๑๘๒๘

อย่างไรก็ดี การดำเนินงานของสหกรณ์ในระยะแรก ๆ ไม่ประสบผลดีนัก จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. ๑๘๔๔ กลุ่มคนงานทอผ้าแห่งเมืองรอชเดล ประมาณ ๒๘ คน ได้รวมทุนกันเข้าประมาณ ๒๘ ปอนด์ จัดตั้งร้านสหกรณ์ของพวกเขาขึ้นใน "ตรอกกลางคก" ในเมืองรอชเดล ร้านสหกรณ์นี้สามารถดำเนินงานได้ผลเป็นอย่างดี จนสหกรณ์รอชเดล เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วโลก และเป็นที่ยอมรับกันว่าร้านสหกรณ์รอชเดล เป็นต้นกำเนิดและเป็นแม่แบบของสหกรณ์ทั่วโลกในปัจจุบัน

^๑สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, "สหกรณ์ประวัติความเป็นมา," เศรษฐกิจและสังคม (มีนาคม - เมษายน ๒๕๒๐) : ๒ - ๓.

กำเนิดสหกรณ์ในประเทศไทยและวิวัฒนาการของสหกรณ์ในประเทศไทย

ประวัติการจัดตั้งสหกรณ์

ประเทศเกษตรกรรมอย่างประเทศไทย อาชีพหลักที่สำคัญของพลเมืองก็คือทำการทำนา นับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เมื่อประเทศไทยได้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจของชาวชนบทจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง มาเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ความต้องการเงินทุนเพื่อขยายการผลิตและการครองชีพจึงมีเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ชาวนาที่ไม่มีทุนของตนเอง จึงต้องหันหน้าไปกู้ยืมจากบุคคลอื่น เช่น พ่อค้า คหบดี โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง และมีการเอาไรด์เอาเปรียบทุกวิถีทาง จนยากที่ชาวนาจะสามารถปลดเปลื้องหนี้สินเป็นอิสระได้ ประกอบกับสภาพการเกษตรโดยทั่วไปของไทยมีลักษณะที่อำนาจผลผลิตให้ในระดับต่ำ ผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ดังนั้นโอกาสหนี้สินและดอกเบี้ยจะพอกพูนขึ้นจึงมีมาก จนในที่สุดไม่สามารถที่จะชำระคืนได้ ต้องโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่เจ้าหนี้ไป

สภาพความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวนาสยามนั้นเป็นเหตุให้รัฐบาลคิดหาอุบายช่วยเหลือโดยการจัดหาเงินทุนให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ความคิดนี้เกิดขึ้นในปลายรัชกาลที่ ๕ โดยได้กำหนดวิธีการที่จะช่วยชาวนาในด้านเงินทุนไว้ ๒ วิธี คือ

๑. จัดตั้งธนาคารเกษตร โดยมีสาขาในภูมิภาคให้เงินกู้แก่ชาวนา แต่เกิดขัดข้องในเรื่องเงินทุน หลักประกันเงินกู้ และการควบคุมเงินกู้ ซึ่งไม่อาจหวังผลได้เต็มที่ ดังนั้นความคิดเรื่องการจัดตั้งธนาคารเกษตรเป็นอันระงับไป

๒. วิธีการสหกรณ์ประเภทหาทุน ซึ่งรัฐบาลโดยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (กระทรวงการคลัง) ได้เชิญ เซอร์ เบร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Bernard Hunter) หัวหน้าธนาคารแห่งมีตราส ประเทศอินเดีย เข้ามาสำรวจหาอุบายช่วยเหลือชาวนา ในพ.ศ.

๒๔๔๗ ท่านผู้นี้ได้เสนอคำแนะนำให้จัดตั้ง "ธนาคารให้กู้ยืมเงินแห่งชาติ" (National Loan Bank) ดำเนินการให้เงินกู้แก่ราษฎร โดยมีที่ดินและหลักทรัพย์อื่นเป็นหลักประกัน ส่วนการควบคุมเงินกู้และการเรียกเก็บเงินกู้ที่ท่านได้แนะนำให้จัดตั้งสมาคมที่เรียกว่า "สหกรณ์" ขึ้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวชนบทได้อย่างแท้จริง วิธีการนี้นอกจากจะช่วยส่งเสริมฐานะ เศรษฐกิจของราษฎรแล้ว ยังเป็นวิธีให้ราษฎรได้รู้จักการประหยัด รู้จักการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทยได้เริ่มจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ แต่เป็นการจัดตั้งที่ยังมิได้มีการดำเนินการอย่างไร จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงสถิติพยากรณ์ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยมีกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เป็นอธิบดีพระองค์แรก กรมนี้แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๓ ส่วนคือ การพาณิชย์ การสถิติพยากรณ์ และการสหกรณ์

การจัดตั้งส่วนราชการสหกรณ์ขึ้นก็เพื่อจะให้ มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการทดลองจัดตั้งสหกรณ์ขึ้น สำหรับเงินทุนดำเนินการอาศัยเงินกู้ยืมจากแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด (ธนาคารไทยพาณิชย์ในปัจจุบัน) ซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ค้ำประกัน พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ในฐานะทรงเป็นอธิบดีกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ และทรงเป็นนายทะเบียนสหกรณ์พระองค์แรก นับว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มการสหกรณ์และทรงพิจารณาเลือกเฟ้นแบบอย่างสหกรณ์ เศรษฐกิจที่จัดกันอยู่ในต่างประเทศหลายแบบ ในที่สุดพระองค์ทรงเลือกแบบโรไฟไฟเซน ซึ่งพระองค์ทรงยืนยันไว้ในรายงานสหกรณ์ฉบับแรกว่า "เมื่อได้พิจารณารายละเอียดแล้ว ได้ตกลงเลือกสหกรณ์ชนิดที่เรียนว่า โรไฟไฟเซน ซึ่งได้เกิดขึ้นในเยอรมันก่อน และมีจุดมุ่งหมายที่จะอุปถัมภ์คนจนผู้ประกอบกิจการย่อย ๆ เห็นว่าเป็นสหกรณ์ชนิดที่เหมาะสมที่สุดสำหรับประเทศไทย"

ดังนั้น ในคราวประชุมสมุหเทศาภิบาลปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๘ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้เชิญอุปราช และสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ มาปรึกษาหารือเกี่ยวกับการตั้งสหกรณ์ เศรษฐกิจว่า ในท้องถิ่นมณฑลใดบ้างพอจะดำเนินการได้ ก็จะให้สมุหเทศาภิบาลดำเนินการสำรวจ สอบภาระหนี้สินและการทำมาหากินของชาวนาในท้องถิ่นนั้น ๆ

ภายหลังการสำรวจสอบแล้วเห็นว่า ควรจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในท้องที่ในจังหวัดพิษณุโลก เพราะเห็นว่า เป็นจังหวัดที่ผู้คนไม่หนาแน่น และเป็นท้องที่ที่ราษฎรเพิงอพยพมาจากทางใต้ การที่เลือกจัดตั้งสหกรณ์ในจังหวัดพิษณุโลกขึ้นก่อนนั้น มีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการคือ

๑. เพื่อช่วย เหลือผู้อพยพให้ทำการเพาะปลูกตั้งตัวได้
๒. เพื่อชักจูงให้ราษฎรในจังหวัดอื่นที่มีคนหนาแน่นให้อพยพไปทำการพัก ไร่ถางพงและใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์

ต่อมาปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๔ กรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ได้ทดลองจัดตั้งสหกรณ์ หาดูขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลกเป็นแห่งแรก แล้วให้ชื่อว่า "สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้" ได้รับการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ ถือว่าเป็นการเริ่มต้น แห่งการสหกรณ์ในประเทศไทยอย่างแท้จริง

สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ มีสมาชิก เมื่อแรกตั้ง ๑๖ คน ภูเงินจากธนาคาร ไทยพาณิชย์มาเป็นทุนในการดำเนินงานจำนวน ๓,๐๐๐ บาท โดยเสียดอกเบี้ยให้ธนาคารใน อัตราร้อยละ ๖ ต่อปี และสหกรณ์คืดดอกเบี้ยจากสมาชิกในอัตราร้อยละ ๑๒ ต่อปี กำหนด ให้สมาชิกส่งเงินต้นคืนในปีแรกจำนวน ๑,๓๐๐ บาท แต่เมื่อครบกำหนดสมาชิกส่งเงินต้นคืน ปรากฏว่าส่งคืนได้ถึง ๑,๕๐๐ บาท ทั้งส่งดอกเบี้ยได้ครบทุกราย แสดงให้เห็นว่า การนำ ระบบธุรกิจแบบสหกรณ์เข้ามาแก้ไขความเดือดร้อนของชาวนาได้ผลดี ชั่วระยะเวลา ๑๓ เดือนแรกของการดำเนินงานสหกรณ์นี้ สมาชิกทั้ง ๑๖ คน สามารถไถ่ถอนหนี้สินได้ถึงร้อยละ ๕๐ จากความสำเร็จของสหกรณ์วัดจันทร์ดังกล่าว รัฐบาลจึงได้คิดขยายกิจการสหกรณ์ไปยังจังหวัด อื่น ๆ โดยในระยะแรกขยายไปที่จังหวัดลพบุรี ต่อมาได้ขยายไปที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกลับไปพิษณุโลกอีกครั้ง

จากสถิติปรากฏว่า เมื่อสิ้นปี พ.ศ. ๒๔๖๓ มีสหกรณ์ทั้งสิ้น ๖๐ สมาคม มีสมาชิก ๑,๑๕๐ คน ภูเงินจากธนาคารไทยพาณิชย์มาทำทุนรวมทั้งสิ้น ๓๐๓,๖๖๘ บาท ๗๗ สตางค์ คิดเป็นเงินทุนภูยืมจากธนาคารเฉลี่ยสหกรณ์ละ ๕,๐๖๑ บาท และสหกรณ์หนึ่ง ๆ มีสมาชิก ประมาณ ๒๐ คน ดังนั้นเงินภูเพื่อทำทุนของสมาชิกจึงเฉลี่ยคนละประมาณ ๒๕๐ บาท

ในปีพ.ศ. ๒๔๖๕ รัฐบาลให้กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ นายทะเบียนสหกรณ์กับ
 Mr. R.S. Lemay ที่ปรึกษากระทรวงพาณิชย์ กับเจ้าพนักงานสหกรณ์ ๒ นายคือ พระประกาศ
 สหกรณ์กับพระพิจารณ์พาณิชย์ เดินทางไปศึกษาอุ้งงานสหกรณ์ในประเทศอินเดียและพม่า เมื่อ
 กลับมาแล้วก็ได้ดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมการสหกรณ์ของไทยให้ดีขึ้น โดยเฉพาะกรมหมื่น
 พิทยาลงกรณ์ทรงเป็นผู้นำในการโฆษณาการสหกรณ์อย่าง เข้มแข็ง

ในการจัดสหกรณ์ในระยะเริ่มแรก รัฐบาลได้มีการเตรียมงานเป็นขั้น ๆ ดังนี้

๑. การเผยแพร่สหกรณ์
๒. การเลือกท้องถิ่นที่จะจัดตั้งสหกรณ์
๓. การจัดหาทุนสำหรับใช้ในสหกรณ์
๔. การตรากฎหมายสำหรับการสหกรณ์
๕. การเลือกเจ้าพนักงาน

เมื่อการจัดตั้งในขั้นทดลองได้ผลเป็นที่น่าพอใจ รัฐบาลจึงส่งเสริมให้มีการจัดตั้ง
 สหกรณ์มากขึ้น และมีได้มีการจัดตั้งเฉพาะสหกรณ์ทำทุนเท่านั้น แต่มีสหกรณ์รูปอื่น ๆ ด้วย
 ทั้งนี้เพื่อแก้ไขภาวะเศรษฐกิจของราษฎรในด้านต่าง ๆ ทั้งในเมืองและในชนบท โดยรัฐบาลได้
 ออกกฎหมายสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และจัดหาทุนเพื่อการสหกรณ์ได้เพียงพอแก่ความต้องการ
 การ ทำให้กิจการสหกรณ์ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็วขึ้น มีสหกรณ์รูปต่าง ๆ
 เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การบริการ และการตลาด

หลังจากที่ได้เริ่มต้นทดลองจัดตั้งสหกรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นต้นมาจนกระทั่งถึง
 พ.ศ. ๒๔๗๑ รัฐบาลได้ตระหนักแล้วว่าสหกรณ์เป็นสิ่งที่สามารถจะจัดทำได้แน่นอนในประเทศไทย
 จึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ขึ้น และจัดหาเงินทุนมาให้กู้เงินมากขึ้น
 ทำให้กิจการสหกรณ์ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว โดยในระยะเริ่มแรกทดลองอยู่เพียง ๓ จังหวัด
 แต่ต่อมาหนึ่งปีได้ขยายกิจการออกไปอีก ๗ จังหวัด รวมเป็น ๑๐ จังหวัด คิดเป็นสหกรณ์ที่มีอยู่
 ทั้งสิ้น ๑๙๑ สมาคม

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ปรากฏว่าการสหกรณ์ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเกือบทุกชุดหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีนโยบายที่จะขยายและส่งเสริมการสหกรณ์ให้กว้างขวางขึ้น จึงได้จัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่น ๆ ขึ้นเช่น สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ขายข้าว สหกรณ์ที่ดิน และสหกรณ์นิคม เป็นต้น ต่อมารัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขยายงานสหกรณ์จากระดับกรมขึ้นมาเป็นระดับกระทรวงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะขยายกิจการสหกรณ์ให้กว้างขวางออกไปเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ในระยะหลัง พ.ศ. ๒๔๘๗ อัตราการขยายตัวของสหกรณ์เริ่มลดลง กล่าวคือ มีจำนวนสหกรณ์ตั้งเพิ่มขึ้นปีละน้อยมากหรือไม่มีเพิ่มเลย นับว่าในระยะนี้เป็นระยะที่การขยายตัวของกิจการสหกรณ์หยุดชะงัก แต่การหยุดชะงักของสหกรณ์ดูจะเป็นผลดีมากกว่าที่จะปล่อยให้สหกรณ์มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างที่เป็นมาในอดีต เพราะการขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย สหกรณ์หลายสหกรณ์ไม่ประสบความสำเร็จ การดำเนินงานประสบภาวะขาดทุน ทำให้รัฐบาลในระยะนั้นต้องหยุดยั้งการขยายตัวกิจการสหกรณ์ แล้วหันมามองปัญหาอย่างจริงจังก่อนที่จะเดินหน้าต่อไป

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดของขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทยก็คือ การควบสหกรณ์หาทุนเข้าด้วยกัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้มีการออกพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ ขึ้น และเปิดโอกาสให้มีการควบสหกรณ์เข้าด้วยกันได้ ในระยะนี้เองที่ได้เกิดแนวความคิดขึ้นว่า สหกรณ์หาทุนแต่เดิมมีขนาดเล็กเกินไป โดยเฉลี่ยสหกรณ์หนึ่ง ๆ มีสมาชิกเพียง ๑๗ คนเท่านั้น จึงไม่สามารถขยายหรือดำเนินธุรกิจให้มีประสิทธิภาพได้ สหกรณ์ควรจะครอบคลุมเนื้อที่กว้างขวางมีสมาชิกมาก มีธุรกิจอย่างเพียงพอ และจะต้องมีสำนักงานตลอดจนเจ้าหน้าที่บริหารงานสหกรณ์เองด้วย สหกรณ์จึงจะมีทางขยายและเติบโตได้ การที่จะอาศัยพนักงานสหกรณ์หรือข้าราชการสหกรณ์ช่วยเหลือทำอะไรให้ทุกอย่างย่อมเป็นไปไม่ได้และควรกระทำอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้คณะกรรมการปรับปรุงสหกรณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จึงได้เห็นชอบในการที่จะรวมกิจการสหกรณ์หาทุนขนาดเล็กเข้าด้วยกัน เป็นสหกรณ์ขนาดใหญ่ระดับอำเภอ

แผนงานควบคุมสหกรณ์หาทุนขนาดเล็กเริ่มขึ้นตั้งแต่ ปีพ.ศ. ๒๕๑๒ โดยมีเป้าหมายที่จะให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ผลจากการปฏิบัติตามนี้ทำให้จำนวนสมาคมสหกรณ์ของประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามก็จะต้องทำความเข้าใจก่อนว่าการที่ "จำนวนสหกรณ์ลดลงนี้" หมายความว่า งานสหกรณ์หรือปริมาณงานทั้งหมดจะลดลง แต่เป็นเพียงการลดลงในรูปของจำนวนสมาคมสหกรณ์ อันเนื่องจากการควบคุมสหกรณ์หาทุนขนาดเล็กเข้าด้วยกัน

ผลจากการดำเนินงานตามแนวนี้นี้ เมื่อสิ้นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ทำให้สหกรณ์หาทุนซึ่งเคยมีสูงถึง ๔,๐๐๐ กว่าสมาคม แปรสภาพมาเป็นสหกรณ์การเกษตรเพียง ๔๐๐ กว่าสมาคม และจำนวนสหกรณ์ทุกประเภทของประเทศไทยซึ่งเคยมีสูงกว่า ๑๐,๐๐๐ สมาคมก็ได้ลดลงเหลือเพียง ๑,๔๔๔ สมาคมเท่านั้น

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางสหกรณ์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีการเปลี่ยนแปลงในแง่องค์กรเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการสหกรณ์ของรัฐอีกด้วย กล่าวคือ ในวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้มีการยุบกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ผลจากการยุบครั้งนี้ทำให้กรมสหกรณ์ที่ดิน กรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ และสำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ รวมตัวกันเหลือเพียงกรมเดียวคือ "กรมส่งเสริมสหกรณ์" ยกเว้น กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ซึ่งยังคงอยู่ในฐานะเดิม ทั้งสองกรมที่กล่าวมานี้ ได้ย้ายไปขึ้นกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา

การสหกรณ์ในปัจจุบัน

ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ สหกรณ์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๖ ประเภท ดังนี้คือ

๑. สหกรณ์การเกษตร คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่ในการจัดหาและให้บริการแก่สมาชิกในด้านการผลิตการเกษตร เช่นการจัดหาเงินทุน วัสดุ เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ มาจำหน่ายให้สมาชิกในราคาถูก การรวบรวมผลผลิตออกจำหน่ายและการแปรรูปผลผลิตออกจำหน่ายให้ได้ราคาที่ดีด้วย สหกรณ์เหล่านี้ได้แก่ สหกรณ์หาทุน สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ขายผลผลิต และสหกรณ์บำรุงที่ดิน

๒. สหกรณ์การประมง คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและประกอบอาชีพด้านการประมง ซึ่งรวมถึงการจัดหาเงินทุน และอุปกรณ์เกี่ยวกับการประมงมาจำหน่ายให้แก่สมาชิกและการจัดการด้านการตลาด เพื่อให้สามารถจำหน่ายปลาหรือผลผลิตให้ได้ราคาที่ดีด้วย

๓. สหกรณ์นิคม คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดหาหรือจัดสรรที่ดินให้แก่สมาชิกในการประกอบอาชีพ และรวมถึงการจัดหาและอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพให้แก่สมาชิก เช่น การจัดหาทุน อุปกรณ์การผลิต และเครื่องมือการผลิตมาจำหน่าย ตลอดจนการจัดหาน้ำและการจัดการด้านการตลาดให้อีกด้วย สหกรณ์เหล่านี้ได้แก่ สหกรณ์นิคมกสิกรรมทั้งประเภทจำกัดและไม่จำกัด สหกรณ์การเช่าที่ดินและการเช่าซื้อที่ดิน

๔. สหกรณ์ร้านค้า หรือสหกรณ์ผู้บริโภค คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่ในการจัดหาสินค้าหรือเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายแก่สมาชิก

๕. สหกรณ์บริการ คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่ในการจัดหาหรือให้บริการแก่สมาชิกในด้านต่าง ๆ นอกเหนือไปจากสหกรณ์รูปอื่น ๆ เช่น สหกรณ์การไฟฟ้า สหกรณ์เคหสถาน สหกรณ์บริการขายผลิตภัณฑ์ และสหกรณ์บริการเดินรถแท็กซี่

๖. สหกรณ์ออมทรัพย์ คือ สหกรณ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการรับฝากเงินและจัดหาเงินทุนให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้จ่ายในเวลากำเป็น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสหกรณ์ที่จัดอยู่ในหมู่ผู้มีรายได้ประจำ โดยเฉพาะในวงการราชการ ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ สหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการ และสหกรณ์ออมทรัพย์อื่น ๆ

กฎหมายสหกรณ์

จากประวัติวิวัฒนาการของสหกรณ์เห็นว่า กำเนิดสหกรณ์ขึ้นในต่างประเทศนั้น ไม่มีกำหนดไว้ในกฎหมายโดยเฉพาะ แต่เกิดจากการรวมกลุ่มกันเองของผู้อ่อนแอทางเศรษฐกิจ ในรูปสมาคมที่มีสภาพเป็นนิติบุคคล โดยมีกฎหมายรับรอง แม้ว่าจะมีกฎหมายสหกรณ์ขึ้นโดยเฉพาะในภายหลัง ก็ยังคงกล่าวได้ว่า ล้วนแต่เป็นการตื่นรนของประชาชนแต่เพียงฝ่ายเดียว สำหรับ

ต่างกับต่างประเทศที่ว่า รัฐบาลเป็นผู้นำสหกรณ์มาสู่ประชาชน รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญของสหกรณ์และความจำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายสหกรณ์โดยเฉพาะ แต่ว่าระยะแรกการตั้งสหกรณ์ยังอยู่ในระยะทดลอง จึงใช้พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นกฎหมายคุ้มครองไปพลางก่อน

ต่อมาเมื่อเจ้าพนักงานได้ไปดูงานสหกรณ์ที่ประเทศอินเดีย และพม่ากลับมาแล้ว ได้ขยายกิจการสหกรณ์ออกไปและได้ผลดี จึงเห็นสมควรที่จะมีกฎหมายสหกรณ์ขึ้นโดยเฉพาะ จึงได้ตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ขึ้น เริ่มใช้บังคับ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๗๑ และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อเปิดทางให้สามารถรับจดทะเบียนสหกรณ์ได้ทุกประเภท ไม่เพียงแต่สหกรณ์ทำทุนเท่านั้น

เมื่อกิจการสหกรณ์ได้ขยายตัวขึ้นเป็นลำดับ รัฐบาลเห็นว่าสมควรปรับปรุงกฎหมายสหกรณ์ใหม่ให้เหมาะสมกับกาลสมัย และเพื่อส่งเสริมให้สหกรณ์ดำเนินงานได้ดีขึ้น จึงตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ ขึ้น มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยยกเลิกพระราชบัญญัติสหกรณ์ที่มีอยู่เดิมทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความจำเป็นที่สหกรณ์จะต้องมีกฎหมายเป็นของตนเองโดยเฉพาะ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ในหลายประเทศมาแล้วว่า ความเจริญก้าวหน้าของการสหกรณ์นั้น ความสำคัญมิได้อยู่ที่กฎหมายโดยตรง เพราะปรากฏว่ามีอยู่หลายประเทศที่ได้พยายามออกกฎหมายสหกรณ์ที่ได้ผ่านการพิจารณากันเป็นอย่างดี แต่ก็กิจการสหกรณ์ทำได้เจริญก้าวหน้าไม่ จึงมีผู้ลงความเห็นว่าเป็นว่า กฎหมายสหกรณ์ที่ดีควรจะเกิดขึ้นภายหลังที่สหกรณ์ได้พัฒนาไปแล้ว ประเทศที่มีกิจการสหกรณ์เจริญรุ่งเรือง เช่น ประเทศในยุโรปภาคเหนือ ซึ่งได้แก่ ประเทศเดนมาร์ก มีกิจการสหกรณ์เจริญมากประเทศหนึ่ง โดยที่ไม่มีกฎหมายสหกรณ์ขึ้นโดยเฉพาะ คงใช้กฎหมายฉบับเดียวกับองค์การธุรกิจแบบอื่น ๆ นอกจากนี้บางประเทศมีบทบัญญัติเกี่ยวกับสหกรณ์กำหนดไว้เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในกฎหมายอื่น เช่น เบลเยียม ฝรั่งเศส อิตาลี เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ สวิสเซอร์แลนด์ และตุรกี

หลักการและวิธีการดำเนินงานสหกรณ์

สหกรณ์ทุกประเภทยึดหลักการในการดำเนินงาน ๖ ประการดังนี้

๑. หลักเกี่ยวกับการรับสมาชิก

สหกรณ์เปิดรับสมาชิกเสมอโดยไม่จำกัดจำนวน ไม่จำกัดเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา การเมืองหรือวัฒนธรรมของบุคคล การเป็นสมาชิกเป็นด้วยความสมัครใจ ผู้ที่มองเห็นคุณค่าของสหกรณ์และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อบังคับของสหกรณ์ก็สมัครเข้า เป็นสมาชิกสหกรณ์ได้เสมอ ในขณะที่เดียวกันสมาชิกก็มีเสรีภาพที่จะลาออกจากสหกรณ์ได้ตลอดเวลา

๒. หลักเกี่ยวกับการบริหารตามระบอบประชาธิปไตย

การควบคุมและการจัดการสหกรณ์เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย เพราะสหกรณ์เป็นของสมาชิก สมาชิกทุกคนจึงมีสิทธิมีเสียงในการควบคุมและการจัดการสหกรณ์โดยเท่าเทียมกัน ในการออกเสียง สหกรณ์ถือหลัก ๑ คนออกเสียงได้ ๑ เสียง โดยไม่สนใจว่า ๑ คนนั้นจะถือกี่หุ้นก็ตาม และจะยึดเอาเสียงข้างมากของสมาชิกเป็นเกณฑ์

๓. หลักเกี่ยวกับดอกเบี้ยหุ้นเรือนหุ้น

สหกรณ์ได้จำกัดการถือหุ้นและดอกเบี้ยเงินค่าหุ้นเอาไว้ โดยกฎหมายสหกรณ์ของประเทศไทยได้กำหนดให้สมาชิกแต่ละคนถือหุ้นได้ไม่เกิน ๑ ใน ๕ ของจำนวนหุ้นทั้งหมด และดอกเบี้ยเงินค่าหุ้นไม่เกินร้อยละ ๘ ต่อปี ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้คนกลุ่มน้อยที่มีเงินเข้ามาแสวงหาประโยชน์และอำนาจควบคุมสหกรณ์ได้

๔. หลักเกี่ยวกับการจัดสรรกำไรหรือเงินส่วนเกิน

ผลกำไรที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ในรอบปีหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นของสมาชิก และสมาชิกเป็นผู้พิจารณาจัดสรรปันส่วนตามวิธีที่ยุติธรรม โดยหลีกเลี่ยงมิให้สมาชิก

* กระทรวงศึกษาธิการ, กองมัธยมศึกษา, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการสหกรณ์และ
การส่งเสริมสหกรณ์ในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
๒๕๒๐), หน้า ๔๔ - ๕๓.

คนใดได้เปรียบสมาชิกคนอื่น ที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกอาจพิจารณาจัดสรรผลกำไร ดังต่อไปนี้

- ก. จัดไว้เพื่อพัฒนากิจการสหกรณ์ เช่น จัดเป็นเงินสำรอง ทนสร้างสำนักงาน เป็นต้น
- ข. จัดไว้เพื่อบริการส่วนรวม เช่น ทนสาธารณประโยชน์ ทนส่งเสริมการศึกษา ค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์ เป็นต้น
- ค. แบ่งให้สมาชิกในรูปของเงินปันผลตามหุ้นและเงินเฉลี่ยคืนตามส่วนซื้อหรือตามส่วนที่สมาชิกกระทำธุรกิจกับสหกรณ์ในระหว่างปี

๕. หลักเกี่ยวกับการอบรมศึกษา

เนื่องจากการศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาทุกด้าน สหกรณ์จึงถือว่าเป็นหน้าหน้าที่ของสหกรณ์จะต้องให้การศึกษอบรมทั้งหลักและวิธีการสหกรณ์ และวิทยาการอื่นที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก กรรมการ ผู้จัดการ และเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์อยู่เสมอ เพื่อให้การดำเนินงานของสหกรณ์มีประสิทธิภาพ สามารถแข่งขันกับธุรกิจอื่นของเอกชนได้ และเพื่อสนองความต้องการของประชาชน สหกรณ์จึงไม่ควรละเลยที่จะให้การศึกษาด้านสหกรณ์แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าของการสหกรณ์ เพื่อจะได้ให้การสนับสนุนและเข้ามาใช้บริการของสหกรณ์ หรือรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ต่อไป

๖. หลักเกี่ยวกับการร่วมมือกันระหว่างสหกรณ์

เพื่ออำนวยความสะดวกแก่สมาชิกและชุมชนอย่างดีที่สุด และเพื่อความเจริญมั่นคงของขบวนการสหกรณ์ สหกรณ์ทั้งปวงควรร่วมมือกันอย่างจริงจังกับสหกรณ์อื่น ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับระหว่างประเทศ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งในด้านวิชาการ และการดำเนินธุรกิจ

ข้อเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์กับองค์การธุรกิจอื่น^๑

สหกรณ์กับองค์การธุรกิจอื่น มีลักษณะคล้ายคลึงกันในข้อที่มีการรวมทุนและในการประกอบธุรกิจก็มีการซื้อขายทำนองเดียวกัน แต่สหกรณ์กับองค์การธุรกิจอื่นมีความมุ่งหมายและหลักการแตกต่างกันหลายประการ ซึ่งเมื่อคำนึงถึงหลักสหกรณ์ดังกล่าวข้างต้นก็อาจเทียบเคียงให้เห็นได้เช่นดังต่อไปนี้

๑. สหกรณ์กับห้างหุ้นส่วนบริษัท

(๑) วัตถุประสงค์ บริษัทจำกัดและห้างหุ้นส่วนรวบรวมผู้ถือหุ้นจัดตั้งขึ้นเพื่อทำการค้าหากำไรจากการลงทุน การซื้อและการขายจึงเป็นการกระทำกับบุคคลภายนอกเกือบทั้งหมด ส่วนการรวมกันเป็นสหกรณ์นั้น มีความมุ่งหมายที่จะขายของที่สมาชิกทำขึ้นให้ได้ราคาดีหรือจัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่ายแก่สมาชิกให้ได้ซื้อหากันในราคายุติธรรม สหกรณ์จึงมุ่ง "ให้บริการ" คือ ทำการซื้อหรือขายกับสมาชิกของสหกรณ์เพื่อช่วยเหลือรับใช้บรรดาสมาชิกของสหกรณ์ ซึ่งเป็นเจ้าของสหกรณ์นั่นเอง เป็นส่วนใหญ่ตามความมุ่งหมายของวิธีสหกรณ์

(๒) ลักษณะการรวมสหกรณ์เป็นองค์การของผู้มีกำลังทรัพย์น้อยไม่อาจถือเอาทุนเป็นหลักของการรวมได้ สหกรณ์จึงถือเอาการรวมคนเป็นหลักสำคัญ เพื่อให้เป็นกลุ่มคนที่มีกำลังเข้มแข็ง สหกรณ์จึงต้องมีการกำหนดและคัดเลือกลักษณะและคุณสมบัติของสมาชิกที่จะเข้ามาร่วมในสหกรณ์ ส่วนในบริษัทจำกัดและห้างหุ้นส่วนนั้นถือหลักการรวมทุนเป็นสำคัญ บุคคลที่มีเงินย่อมจะเข้าถือหุ้นของบริษัทได้ทั้งสิ้น ไม่เลือกว่าบุคคลนั้นจะมีลักษณะนิสัยอย่างไรหรือโง่หรือฉลาดเพียงใด การรวมกันในสหกรณ์เป็นการรวมผู้ที่อ่อนแอในทางทรัพย์ให้มีกำลังแข็งแรงขึ้น เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกเอาเปรียบ ส่วนการรวมกันของบริษัทจำกัดหรือห้างหุ้นส่วน เป็นการรวมผู้ที่มีกำลังทรัพย์อยู่แล้วให้มีกำลังแข็งแรงยิ่งขึ้น เพื่อทำการค้าหากำไร

^๑ กรมส่งเสริมสหกรณ์, คู่มือการสอนวิชาการสหกรณ์ในโรงเรียน, หน้า ๔๘ - ๕๑

(๓) หุ้นและมูลค่าหุ้น หุ้นของสหกรณ์ไม่มีกฎหมายบังคับว่า จะต้องกำหนดจำนวนหุ้นเรือนหุ้นไว้ก่อนที่จะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ดังนั้น สหกรณ์จึงมีหุ้นที่จะจำหน่ายให้แก่สมาชิกใหม่ อยู่เสมอ ราคาหุ้นของสหกรณ์จึงคงที่ ไม่ขึ้น ไม่ลง ส่วนมูลค่าหุ้นของสหกรณ์นั้นมักกำหนดไว้ค่อนข้างต่ำ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีกำลังทรัพย์น้อยอาจเข้าเป็นสมาชิกได้โดยไม่ยาก สำหรับหุ้นของบริษัทจำกัด กฎหมายบังคับให้ต้องกำหนดจำนวนหุ้นเรือนหุ้น และต้องมีผู้จองหุ้นไว้ครบจำนวนก่อนจดทะเบียนตั้งขึ้นเป็นบริษัท ด้วยเหตุนี้ ถ้ากิจการของบริษัทดี สามารถจ่ายเงินปันผลได้สูง ก็ย่อมมีผู้ต้องการซื้อหุ้นของบริษัทมากขึ้น แต่เมื่อบริษัทไม่ทำการจำหน่ายหุ้นเพิ่ม ราคาหุ้นก็ย่อมสูงขึ้นเป็นธรรมดา หุ้นของบริษัทจึงอาจขึ้นลงได้เหมือนกับสินค้าอย่างหนึ่ง และส่วนมูลค่าหุ้นของบริษัทนั้นก็มักกำหนดไว้สูง เพื่อให้ได้เงินทุนตามจำนวนที่ต้องการ โดยไม่ต้องเอาจำนวนคนที่ถือหุ้นจะมีมากหรือน้อยเป็นข้อสำคัญ

(๔) วิธีออกเสียง สหกรณ์ถือหลักการรวมคน จึงให้ความเคารพต่อสิทธิของบุคคลเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ สมาชิกของสหกรณ์ทุกคน ไม่ว่าจะถือหุ้นมากหรือน้อย ย่อมมีสิทธิในการออกเสียงลงคะแนนในสหกรณ์ได้คนละเสียง เดียวเหมือนกันหมดทั้งสิ้น และทั้งสมาชิกนั้นจะต้องมาใช้สิทธิออกเสียงด้วยตนเอง จะมอบให้บุคคลอื่นมาออกเสียงแทนตนไม่ได้ ตรงกันข้ามกับบริษัทจำกัดและห้างหุ้นส่วนซึ่งถือหลักการรวมทุนจึงให้ความเคารพใน เงินทุนค่าหุ้นเป็นสำคัญ โดยการให้สิทธิออกเสียงตามจำนวนหุ้นที่ถือ ผู้ถือหุ้น ๑ หุ้น ก็จะมีเสียงเพียง ๑ เสียง ส่วนผู้ถือหุ้น ๑๐๐ หุ้น ก็จะมีสิทธิออกเสียงได้ ๑๐๐ เสียง ทั้งนี้อาจมอบให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดมาออกเสียงแทนก็ได้ ทั้งนี้ อำนาจในบริษัทจึงตกอยู่กับผู้ถือหุ้นมาก ส่วนอำนาจในสหกรณ์นั้นตกอยู่กับเสียงข้างมากของสมาชิกสหกรณ์นั้น

(๕) วิธีแบ่งกำไร สหกรณ์นั้นทำการค้าขายกับสมาชิกของสหกรณ์เอง กำไรหรือผลทางเศรษฐกิจของสหกรณ์จึงได้มาจากเงินที่สมาชิกจ่ายค่าสินค้า เก็บไว้ในสหกรณ์ จึงเท่ากับการจ่ายค่าซื้อสินค้าให้สมาชิกต่อไป การแบ่งกำไรของสหกรณ์จึงเท่ากับการจ่ายคืนส่วนที่สหกรณ์รับเกินหรือจ่ายขาดไปคืนให้แก่สมาชิก ซึ่งสหกรณ์จะดำเนินการในการจ่ายเงินเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกตามส่วนที่สมาชิกนั้น ๆ ได้ทำธุรกิจอุดหนุนสหกรณ์ ด้วยเหตุนี้ สมาชิกที่ได้ซื้อขายกับสหกรณ์

มากก็จะได้รับแบ่งกำไรไปมาก ผู้ที่ซื้อขายกับสหกรณ์น้อยก็จะไม่มีส่วนได้รับแบ่งกำไรเลย ตรงกันข้าม บริษัทจำกัดนั้น ทำการติดต่อซื้อขายกับบุคคลภายนอก สมาชิกบริษัทถือหุ้นบริษัทด้วยการลงทุนถือหุ้น บริษัทจำกัดหรือห้างหุ้นส่วน จึงถือหลักการแบ่งเงินปันผลตามหุ้นที่ถือ ผู้ถือหุ้นจะได้ทำการติดต่อซื้อขายกับบริษัทหรือไม่ขึ้นอยู่กับค่าเงินถึง

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่า ถึงแม้สหกรณ์จะทำการค้าขายเช่นเดียวกับบริษัทจำกัดหรือห้างหุ้นส่วนก็มีความมุ่งหมายและหลักการแตกต่างกันมาก ด้วยเหตุนี้จึงเศรษฐศาสตร์จึงจำแนกสหกรณ์ออกเป็นวิธีดำเนินการทางเศรษฐกิจอีกแบบหนึ่ง ที่ตรงไว้ซึ่ง "เอกลักษณ์" อันเป็นของตนเองและในทางกฎหมายนั้น ในประเทศที่มีการจัดสหกรณ์แพร่หลายแล้วรวมทั้งประเทศไทย เรา ก็ได้มีการตรากฎหมายขึ้นเพื่อคุ้มครองการสหกรณ์ให้ต่างหากโดยเฉพาะด้วย

๒. สหกรณ์กับรัฐวิสาหกิจ เช่น การรถไฟหรือกิจการอื่น ๆ เช่น การให้บริการด้านการสื่อสาร ไปรษณีย์โทรเลข ที่จัดดำเนินการโดยรัฐหรือในนามของรัฐ ไม่ใช่กิจการเอกชนที่มีเครื่องจูงใจ คือ "การทำกำไร" แต่เพื่อให้บริการแก่ประชาชนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาลงไปก็ถือว่าเป็นการประกอบกิจการที่ต้องทำกำไรเหมือนกัน ในเมื่อเป็นกิจการมุ่งหารายได้แก่รัฐด้วย นอกจากเพื่อว่าจะให้บริการแก่ประชาชน และข้อสำคัญก็คือ รัฐพาณิชย์ เช่น การรถไฟนั้นก็ได้จัดตั้งและจัดการไปโดยประชาชนผู้ใช้รถไฟ และตามหลักวิธีการสหกรณ์ประการใดไม่ อธิ้ง ในข้อนี้ หากไม่ใช่เป็นรัฐวิสาหกิจ เช่น เป็นเทศพาณิชย์ ก็อาจเปรียบเทียบกับสหกรณ์ในทำนองเดียวกัน

๓. สหกรณ์กับองค์การกุศล มีกิจการบางอย่างที่กระทำในแง่องค์การการกุศล เมื่อมองดูแล้วก็รู้สึกว้าวคล้าย ๆ กับสหกรณ์ แต่ที่จริงก็หาใช่สหกรณ์ไม่ เป็นแต่เพียง "สวัสดิการ" อย่างหนึ่ง เช่น ในรูป คลินิก สถานพยาบาล หรือมูลนิธิกองทุนให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ของบุคคลบางพวกบางหมู่ เช่น ข้าราชการทั้งฝ่ายทหาร พลเรือนและคนงาน หรือพนักงานลูกจ้าง โดยเฉพาะมุ่งสำหรับผู้มีรายได้น้อย หรือมีบุตรมาก ทั้งนี้แม้เป็นการให้บริการแก่บุคคลเหล่านั้น แต่ก็ได้จัดตั้งและจัดการไปโดยบรรดาผู้ใช้บริการรักษาพยาบาลหรือบริการให้กู้ยืมเอง และตามหลักและวิธีการของสหกรณ์ประการใดไม่ได้

ในข้อที่ว่า สหกรณ์ไม่ใช่องค์การกุศลนี้เป็นสิ่งที่เทียบเคียงให้เห็นชัดกันมาตั้งแต่
วาระแรกที่มีสหกรณ์เกิดขึ้นในโลกนี้แล้ว องค์การกุศลเป็นความช่วยเหลือที่ได้รับจากภายนอก
ไม่มีธาตุของการพึ่งตนเองหรือการช่วยตนเอง และช่วยซึ่งกันและกัน อันเป็นหลักของสหกรณ์
ทั้งไม่เป็นการสอนให้เกิดการประหยัด การออมทรัพย์ อันเกิดจากน้ำพักน้ำแรงอันเป็นหลัก
ใหญ่ที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งของสหกรณ์ด้วย

คุณประโยชน์ของการสหกรณ์^๑

โดยที่สหกรณ์เป็นอุดมการณ์มุ่งประโยชน์ให้ความสำคัญของคนมากกว่าปัจจัยอื่น โดย
การรวมคนให้เกิดพลังในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และช่วยเหลือตัวเองได้ในที่สุด หลัก
การจึงมีความคล้ายคลึงกับปรัชญาและหลักการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นถ้ากล่าวว่
การสหกรณ์เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่ง ก็คงจะไม่ผิดความหมายนัก ทั้งนี้ปรากฏอยู่เสมอ
ที่สมาชิกสหกรณ์ร่วมมือร่วมใจกันสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ของท้องถิ่นเอง เช่น ถนน
บ่อน้ำ เป็นต้น เพราะสมาชิกสหกรณ์ต่างตระหนักดีว่า การช่วยกันสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์
เหล่านี้ จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญของท้องถิ่นและสังคม และถ้ากล่าวโดยข้อเท็จจริงแล้ว
งานพัฒนาชุมชนนั้นได้เกิดขึ้นมานานมาแล้ว ก่อนที่การพัฒนาชุมชนจะเป็นรู้จักกันเสียอีก เพราะ
สหกรณ์ได้ดำเนินงานนี้อยู่ก่อนแล้ว และได้ผลดีด้วย

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงคุณประโยชน์ของการสหกรณ์ที่มีต่อสังคมและประเทศชาติย่อมมี
มากมายสามารถแยกออกได้ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ

๑. เป็นสถาบันการเงิน สหกรณ์เป็นสถาบันเงินทุนที่สำคัญยิ่งอันหนึ่งในการพัฒนา
อาชีพและรายได้ของสมาชิก เช่นสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม และสหกรณ์ออมทรัพย์
 เป็นต้น สหกรณ์เหล่านี้ได้จัดหาเงินทุนให้สมาชิกได้กู้ยืมไปลงทุนหรือประกอบอาชีพในอัตราดอกเบี้ย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑ - ๕๔.

ต่ำ ทำให้สมาชิกมีงานทำมากขึ้น และมีรายได้สูงขึ้น และนอกจากนั้นสหกรณ์ยังได้ให้เงินกู้ระยะยาวแก่สมาชิกในการซื้อที่ดิน หรือการลงทุนและการสร้างที่อยู่อาศัยอีกด้วย

นอกจากจัดหาเงินทุนให้สมาชิกได้กู้ยืมแล้ว สหกรณ์ยังรับฝากเงินจากสมาชิกอีกด้วย เท่ากับว่าสหกรณ์เป็นธนาคารในท้องถิ่นนั่นเอง คือทำหน้าที่ทั้งสองอย่าง ทั้งด้านการรับฝากเงินและการจัดหาเงินทุนให้สมาชิกได้กู้ยืม จึงอาจกล่าวได้ว่า สหกรณ์เป็นสถาบันเงินทุนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของประเทศ เพราะสหกรณ์ได้อำนวยประโยชน์และให้บริการแก่คนทุกชั้น ทุกอาชีพ และทุกสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทที่บริการของธนาคารยื่นมือไปไม่ถึง

๒. เป็นสถาบันการผลิตหรือองค์การการผลิต สหกรณ์เป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญยิ่งอันหนึ่ง เช่น สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมง เป็นต้น ซึ่งหมายถึงการผลิตทั้งโดยสมาชิกรายบุคคลและโดยสหกรณ์ เช่น สมาชิกสหกรณ์การเกษตรทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือประกอบอาชีพอื่น ๆ ในที่ดินของตน และสหกรณ์การเกษตรทำหน้าที่สีข้าวหรือแปรรูปผลิตผลการเกษตร เช่น นม มันสำปะหลัง หรือข้าวโพคในนามสหกรณ์ หรือสหกรณ์รูปพิเศษที่ทำหน้าที่ผลิตน้ำตาล บัญ ยางแผ่นรมควัน เสื้อผ้า อาหารสำเร็จรูปหรืออื่น ๆ ออกจำหน่ายเป็นต้น ทำให้สมาชิกมีงานทำ มีรายได้ เป็นการพัฒนาอาชีพและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ท้องถิ่นและแก่ชุมชนอีกด้วย

๓. เป็นสถาบันการตลาด ในประเทศด้อยพัฒนาทั่วไป ธุรกิจการค้าหรือกิจการด้านการตลาดมักจะตกอยู่ในมือของบุคคลกลุ่มน้อย ซึ่งมุ่งดำเนินการเพื่อแสวงหากำไรอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงรายได้หรือผลตอบแทนอันยุติธรรมแก่ลูกค้า ดังนั้นสหกรณ์จึงเข้ามาทำหน้าที่นี้เสียเอง เพื่อจัดการเอาไรต์เอาเปรียบและการค้ากำไรเกินควรให้หมดไปจากสังคม เช่น สหกรณ์การเกษตรมีฉางและโรงสีสำหรับรับซื้อข้าวจากสมาชิกเองหรือรับซื้อและจำหน่ายข้าวโพคเอง ตลอดจนจัดหาอุปกรณ์และปัจจัยการผลิต เช่น บัญ ยางแผ่นรมควัน เมล็ดพันธุ์พืช หรือเครื่องจักรเครื่องมือการเกษตรมาจำหน่ายให้สมาชิกในราคาถูก

สำหรับสหกรณ์ผู้บริโภคหรือร้านสหกรณ์นั้น สหกรณ์มีหน้าที่ในการจัดสินค้าและเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นมาจำหน่ายให้สมาชิกในราคาถูก และสหกรณ์ก็จะแบ่งเงินปันผลตามส่วนแห่งธุรกิจที่สมาชิกทำกับสหกรณ์ให้อีกด้วย

๔. เป็นสถาบันการค้า สถาบันการค้าในที่นี้ หมายถึงการค้าระหว่างประเทศ เช่น การค้าข้าว ข้าวโพด น้ำตาล ฝ้าย เครื่องเคมีภัณฑ์ และเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ซึ่งสหกรณ์ท้องถิ่นไม่อาจจะทำได้ หรือทำได้ก็อยู่ในวงจำกัด ดังนั้นจึงตกเป็นหน้าที่ของสหกรณ์ระดับชาติ ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ที่จะติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ในปริมาณธุรกิจมาก ๆ หรือหากเป็นไปได้ชุมนุมสหกรณ์ฯ อาจส่งสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งจากภายในและต่างประเทศมาจำหน่ายให้แก่สหกรณ์ท้องถิ่นที่เป็นสมาชิกก็ได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อสหกรณ์ท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง เพราะสหกรณ์ท้องถิ่นย่อมไม่มีความชำนาญในการค้าระหว่างประเทศ และไม่มีทุนรอนเพียงพอที่จะติดต่อค้าขายเอง และนอกจากนั้นยังไม่มีอำนาจการต่อรองที่เพียงพออีกด้วย

๕. เป็นสถาบันธุรกิจ หน้าที่อันสำคัญยิ่งอันหนึ่งของสหกรณ์ก็คือ การดำเนินงานธุรกิจ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก ซึ่งหมายถึงธุรกิจหลาย ๆ อย่าง ทั้งด้านการเงิน การผลิต การวางแผนการผลิต การแปรรูป การตลาด การค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนการประกันชีวิต และการประกันภัยด้วย ซึ่งรวมเอากิจการหลายๆ อย่างมาดำเนินงานภายในกิจการสหกรณ์เสียเอง

๖. เป็นสถาบันบริการ สหกรณ์ผู้บริโภค (ร้านสหกรณ์) และสหกรณ์บริการ เช่น สหกรณ์การไฟฟ้า สหกรณ์การเคหสถาน และสหกรณ์การเดินรถแท็กซี่ ล้วนแต่เป็นสถาบันบริการทั้งสิ้น คือ สหกรณ์ผู้บริโภคมีหน้าที่จัดหาสินค้าและเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายให้สมาชิกในราคาถูก หรือเป็นแหล่งกลางในการปันส่วนสินค้าในภาวะที่สินค้าขาดแคลนหรือในภาวะการสงคราม ส่วนสหกรณ์บริการต่าง ๆ นั้นก็จัดหาและให้บริการแก่สมาชิกในสิ่งที่สมาชิกต้องการ เช่น สหกรณ์การไฟฟ้า และสหกรณ์การเคหสถาน เป็นต้น

ด้านสังคม

๑. เป็นสถาบันการศึกษาและฝึกอบรม หน้าที่ที่สำคัญยิ่งอันหนึ่งของสหกรณ์ก็คือ การให้การศึกษอบรมแก่สมาชิกทั้งในด้านหลักวิชาการและอุดมการณ์ของสหกรณ์ ตลอดจนการให้การศึกษอบรมทางด้านการเพาะปลูกเพื่อการประกอบอาชีพ ตลอดจนการให้การศึกษอบรมทางด้านศิลปกรรมจรรยาด้วย เพราะสหกรณ์มุ่งที่จะฝึกอบรมให้สมาชิกเป็นคนดีมีศีลธรรม และทำให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ในหลายประเทศมีโรงเรียนหรือวิทยาลัยการสหกรณ์เป็นของตนเอง เพื่อทำการฝึกอบรมหรือผลิตเจ้าหน้าที่ที่จะออกมาบริหารงานให้แก่สหกรณ์ นอกจากนี้ ในแต่ละสหกรณ์ก็มีการฝึกอบรมสมาชิกเป็นการภายในอีกด้วย

๒. เป็นสถาบันทางสังคม เป็นศูนย์กลางในการพบปะสังสรรค์และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างสมาชิก เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ข่าวสารและวิทยากร ตลอดจนเป็นศูนย์กลางในการประกอบงานศิลปะต่าง ๆ เช่นการจัดงานแสดง การแต่งงาน หรือการประชุมอบรมอื่น ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ สหกรณ์ยังเป็นสถาบันทางศีลธรรมอีกด้วย เพราะสหกรณ์มุ่งที่จะสร้างและฝึกอบรมสมาชิกให้เป็นคนดีมีศีลธรรมไม่ให้เอาโรคเอาเปรียบซึ่งกันและกัน แต่ให้ช่วยเหลือและร่วมมือกัน ซึ่งจะนำประโยชน์สุขมาสู่สมาชิกและสังคม เป็นส่วนรวม

๓. เป็นสถาบันการพัฒนา หน้าที่สำคัญยิ่งที่สุดของสหกรณ์ก็คือ เป็นสถาบันพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจและสังคม คือ ช่วยให้คนมีความรู้ในการประกอบอาชีพ มีงานทำ มีรายได้ มีแหล่งกู้ยืม และแหล่งจำหน่ายสินค้า ตลอดจนเป็นแหล่งความรู้ และแหล่งเผยแพร่ข่าวสารด้วย ซึ่งจะเป็นทางนำมาซึ่งความอยู่ดีกินดี และความสงบสุขในสังคมนั้นเอง หากขาดเสียซึ่งองค์การทางสหกรณ์แล้ว สังคมก็อาจจะไม่ได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง หรือไม่ดีเท่าที่ควร

ด้านการปกครอง

หลักและอุดมการณ์สำคัญประการหนึ่งของการสหกรณ์ คือการดำเนินงานตามหลักประชาธิปไตย สมาชิกคนหนึ่งมีสิทธิ์ออกเสียงได้เพียงเสียงเดียวเท่านั้น ไม่ว่าคนนั้นจะถือหุ้นจำนวนมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการรวบอำนาจ มีอิทธิพลเหนือกว่าคนอื่นในสหกรณ์ นอกจากนี้ สหกรณ์ยังมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการเป็นประจำอีกด้วย ซึ่งเท่ากับว่า

สหกรณ์เป็นองค์การที่ส่งเสริมการเรียนรู้วิธีบริหารงานตามระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท ซึ่งอยู่ห่างไกลความเจริญออกไป

ก่อนที่จะจบบทที่ ๒ นี้ ใครจะขอนำเอาส่วนหนึ่งของบทความเรื่อง "ลัทธิเศรษฐกิจสหกรณ์" เขียนโดย สด ฐรมะโรหิต ซึ่งถือว่า ท่านเป็นนักสหกรณ์สำคัญคนหนึ่งของเมืองไทย เพราะตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้ยึดมั่นในอุดมการณ์ของสหกรณ์มาโดยตลอด และมีแนวความคิดในการสร้างสรรค์พัฒนางานสหกรณ์ให้บังเกิดผลในสังคมไทยอย่างมั่นคง ส่วนหนึ่งของบทความของท่านคงจะทำให้ผู้ศึกษาได้แนวคิดในอีกแง่มุมของสหกรณ์ เพื่อประดับความรู้และสติปัญญา นอกเหนือจากเนื้อหาสาระที่ได้กล่าวมาแล้ว

"สหกรณ์เป็นลัทธิเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่เกิดเคียงคู่มา กับลัทธิสังคมนิยมของ คาร์ล มาร์กซ เมื่อประมาณ ๑๓๐ ปีมาแล้ว ลัทธิเศรษฐกิจ ๒ ลัทธินี้ กล่าวได้ว่าเป็นลูกฝาแฝดของสังคมศึกษา และสังคมนิยม เพราะมีเป้าหมายอันเดียวกัน คือช่วยทุกข์ของคนจน แต่มีวิธีการแตกต่างกันมาก คือ สหกรณ์เทิดทูนสิทธิของมนุษย์ชน (Human Rights) และสิทธิโดยธรรมชาติ (Natural Rights) ส่วนสังคมนิยมของมาร์กซ ไม่เคารพสิทธิของชีวิตอันสำคัญยิ่ง ๒ สิทธินี้ เพราะมุ่งใช้กำลังปฏิวัติสังคมและมุ่งทำลายสังคมเก่า เพื่อจะสร้างสังคมใหม่

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจของเมืองไทยนี้ ก็ควรกระทำด้วยวิธีสหกรณ์ เพราะสหกรณ์เป็นเศรษฐกิจสายกลางตามหลักพุทธธรรม ไม่ขว้า ไม่ข้าย ไม่ทำลายทุนนิยมด้วยกำลัง และไม่ขัดแย้งกับคอมมิวนิสต์อย่างมากมาย เพราะเป็นพี่น้องฝาแฝดกัน ทั้งนี้ เนื่องจากมีเป้าหมายร่วมกัน นั่นคือการช่วยทุกข์ของคนยากจน ความขัดแย้งระหว่างสหกรณ์กับคอมมิวนิสต์ในประเด็นใหญ่ ๆ ก็มีเพียงวิธีปฏิบัติงานเท่านั้น คือสหกรณ์ให้เสรีภาพ อิสระภาพ ความเสมอภาคและสันติภาพแก่ประชาชน ส่วนคอมมิวนิสต์สร้างจากการทำลาย สร้างจากการแตกแยก สร้างจากการย่ำยีให้เกิดความปั่นป่วน และคอมมิวนิสต์ถือว่าสังคมไทยจะสร้างไม่ได้ ถ้าไม่ทำลายสังคมเก่าให้ราบเตียนไปเสียก่อน

คอมมิวนิสต์ไม่ถือว่าสหกรณ์เป็นลัทธิเศรษฐกิจ ทั้ง ๆ ที่สหกรณ์เกิดก่อนสังคมนิยมของมาร์กซ (Marx) ซึ่งเป็นต้นตอของคอมมิวนิสต์ถึง ๔ ปี (สหกรณ์รอชเคิล ๑๘๔๔) คอมมิวนิสต์

มองสหกรณ์เป็น "ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง" เท่านั้น เหตุที่คอมมิวนิสต์ไม่ยอมให้สหกรณ์เป็นลัทธิเศรษฐกิจ ก็เพราะสหกรณ์ไม่แสวงอำนาจของรัฐ สหกรณ์ยึดความสมัครใจ ไม่ต้องการใช้กำลังเปลี่ยนแปลงสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ สหกรณ์จึงงอกงามอยู่ในความสงบ ไม่อึดฉาว รุนวาย ไม่มีอำนาจ ต่างกับคอมมิวนิสต์ซึ่งใช้อำนาจยึดครองสังคมด้วยกำลังบังคับ คอมมิวนิสต์จึงสรุปเอาง่าย ๆ ว่า สหกรณ์แก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ได้จึงเป็นไปได้เพียง "ปรากฏการณ์"

แต่ความจริงแล้ว สหกรณ์เป็นลัทธิเศรษฐกิจที่มั่นคงแน่นอนยิ่งกว่าลัทธิเศรษฐกิจใด ๆ ในโลก เคยแก้ปัญหาของคนจนมาแล้วทั่วโลกมากกว่า ๑๐๐ ปี ทั้งนี้เพราะว่าสหกรณ์ไม่ทำลายสิทธิของมนุษยชน (Human Rights) และไม่ขัดขวางสิทธิโดยธรรมชาติ (Natural Rights) สิทธิสหกรณ์ของชาติมนุษยนี้ เป็นหลักของการครองชีวิต ครองสังคมอย่างอิสระเสรี ซึ่งไม่มีใครจะมาทำลายได้เลย

สหกรณ์โดยวิญญานและการปฏิบัติ เป็นลัทธิเศรษฐกิจที่รักสงบ สุภาพ และเป็นธรรม ต่อสังคมยิ่งกว่าลัทธิเศรษฐกิจใด ๆ ที่ว่าเป็นธรรมต่อสังคม กล่าวคือ

๑. สหกรณ์ไม่นิยมการกินแรง (Exploitation) ไม่ว่าจะทำระหว่างบุคคล กับบุคคล (ทุนนิยม) หรือระหว่างรัฐ (State) กับบุคคล

๒. สหกรณ์เป็นเศรษฐกิจของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ตรงตามหลักการของประชาธิปไตยทุกอย่าง

๓. สหกรณ์เคารพเสรีภาพ อีสรมภาพ ความเสมอภาค และสันติภาพและเสรีภาพของสหกรณ์เป็นเสรีภาพที่เป็นธรรมไม่ใช่เสรีภาพของคนมีอี่ยว

๔. สหกรณ์ยึดอุดมการณ์ของสิทธิแห่งมนุษยชน (Human Rights) และอุดมการณ์ของสิทธิโดยธรรมชาติ (Natural Rights) เป็นแนวทางบริหารเศรษฐกิจสหกรณ์

๕. สหกรณ์กระจายอำนาจ (Decentralise) ไม่รวบอำนาจ (Centralise)

๖. สหกรณ์ไม่มีช่องว่างสำหรับคนมีกับคนจน (ทุนนิยม) ไม่มีช่องว่างระหว่างคนมีอำนาจกับคนไม่มีอำนาจ (คอมมิวนิสต์)

๗. สหกรณ์ไม่มีชนชั้น (Class) เพราะสหกรณ์ไม่มีการเบียดเบียนเอาเปรียบกินแรง (Exploitation) ไม่ว่าระหว่างบุคคล หรือระหว่างบุคคลกับรัฐ

๘. สหกรณ์ให้เสรีภาพในการมีพรรคการเมืองได้หลายพรรค (คอมมิวนิสต์มีได้เพียงพรรคเดียว)
๙. สหกรณ์ให้สิทธิในการคิด คอมมิวนิสต์ไม่ให้
๑๐. สหกรณ์ไม่ยอมให้เงินครองสังคม (ทุนนิยม) และไม่ยอมให้อำนาจครองสังคม (คอมมิวนิสต์)
๑๑. สหกรณ์เป็นผลตามแรงงาน ไม่เป็นผลตามเงิน (ทุนนิยม) และไม่เป็นผลตามคำสั่งของรัฐ (คอมมิวนิสต์)
๑๒. สหกรณ์ไม่เผด็จการ คอมมิวนิสต์เผด็จการ
๑๓. สหกรณ์เป็นกลาง ร่วมสังคมนับทุนนิยมได้อย่างสันติ และสหกรณ์ไม่เป็นศัตรูกับคอมมิวนิสต์
๑๔. สหกรณ์สมาชิกร่วมการนำ (Mutual Leadership)
๑๕. สหกรณ์มีความเป็นธรรมในสังคมน้อยสมบูรณ์ อยู่เหนือทุนนิยม ซึ่งมีการกินแรงระหว่างบุคคลอยู่เหนือคอมมิวนิสต์ซึ่งมีการกินแรงระหว่างรัฐ (State) กับบุคคล (individual)
๑๖. สหกรณ์รวมคนเป็นกลุ่ม กลุ่มรวมเป็นรัฐ รัฐอยู่ใต้ประชามติ
๑๗. สหกรณ์ปกครองตัวเองอย่างเสมอภาคในกลุ่ม (Co-Operative self governing Group)
๑๘. สหกรณ์เป็นสังคมนอนราบ (horizontal) ไม่มียอด (vertical) อย่างไม่ได้อยู่ในสังคมนิยม หรือสังคมนิยมคอมมิวนิสต์
๑๙. สหกรณ์คือ สังคมของกลุ่มอาชีพที่มีการประสานประโยชน์กัน
๒๐. สหกรณ์ไม่มีผู้นำที่สว่างอำนาจและยึดอำนาจ เพราะอำนาจของสหกรณ์เป็นของประชาชน ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดินอย่างแท้จริง
๒๑. สหกรณ์ที่มีประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เพราะประชาชนมีเสรีภาพต่างกับคอมมิวนิสต์ซึ่งประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดินไม่ได้ เพราะประชาชนไม่มีเสรีภาพ
๒๒. สหกรณ์แก้ปัญหาเศรษฐกิจสังคมนับด้วยปัญญา ไม่ใช่ใช้กำลังแก้อย่างคอมมิวนิสต์
๒๓. สหกรณ์เอาปัญญาล้างกิเลส ไม่เอาเลือดล้างกิเลสอย่างคอมมิวนิสต์

๒๔. สหกรณ์สร้างจากสามัคคี ไม่สร้างจากการแตกแยกทำลาย เหมือนคอมมิวนิสต์
๒๕. สหกรณ์ประชาชนพึ่งตนเอง ต่างกับคอมมิวนิสต์ซึ่งประชาชนพึ่งรัฐ
๒๖. สหกรณ์งามอย่างธรรมชาติ ไม่สวยเหมือนตะโกตัดในกระถาง (อย่างคอมมิวนิสต์)
๒๗. สหกรณ์สุขด้วยใจ ไม่สุขด้วยวัตถุแบบคอมมิวนิสต์
๒๘. สหกรณ์ยึดชีวิตอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ไม่ยึดลัทธิอยู่เหนือสิ่งอื่นใดอย่างคอมมิวนิสต์
๒๙. สหกรณ์อยู่เพื่อปัจจุบัน ไม่อยู่เพื่ออนาคตอย่างคอมมิวนิสต์
๓๐. สหกรณ์ถือว่าคนสร้างสังคม ไม่ถือว่าสังคมสร้างคน คนต้องมาก่อนสังคม

ถ้าคนไม่เจริญสังคมก็เจริญไม่ได้

๓๑. สหกรณ์ประเมินคุณค่าของคนด้วยจิตใจ ไม่ประเมินด้วยวัตถุ
๓๒. สหกรณ์ต้องการศาสนา ไม่ทำลายศาสนาเหมือนลัทธิอื่น
๓๓. สหกรณ์ยึดหลักสมาชิกออกคำสั่งโดยมติของที่ประชุมใหญ่ ไม่รับคำสั่งจากใคร เช่นผู้เผด็จเงิน (ทุนนิยม) หรือผู้เผด็จอำนาจ (คอมมิวนิสต์)
๓๔. สหกรณ์ปกครองด้วยสังจธรรมของสังคม ไม่ปกครองด้วยอุบายหรืออำนาจของบุคคล
๓๕. สหกรณ์ปฏิรูป ไม่ปฏิวัติสังคมด้วยกำลังแบบคอมมิวนิสต์

ลักษณะ ๓๕ ประการของสหกรณ์นี้ คงจะยืนยันความจริงของลัทธิสหกรณ์ให้ชัดเจนได้บ้างว่า "สหกรณ์คือทางออกที่สันติทางเดียวของชาติมนุษยชาติที่อยู่ในความมืดมานับพัน ๆ ปีแล้ว ตั้งแต่สมัย เริ่มประวัติศาสตร์..."

สหกรณ์ร้านค้า^๑

สหกรณ์ประเภทนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อให้บริการในด้านการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค มาจำหน่ายแก่สมาชิกในราคายุติธรรม เป็นการป้องกันไม่ให้ผู้บริโภคหรือสมาชิกร้านค้าถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมในการใช้จ่ายเงินซื้อสิ่งของจากร้านค้าทั่ว ๆ ไป

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕ - ๑๓๐.

ทำให้สมาชิกจ่ายเงินซื้อของกินของใช้ประจำวัน โดยประหยัดและคุ้มค่าของเงินที่จ่ายออกไป ร้านสหกรณ์เป็นของสมาชิกทุกคน ดำเนินงานโดยพวกสมาชิกด้วยกัน และผลประโยชน์ก็เป็นของสมาชิกทุกคนด้วย

ร้านสหกรณ์ก็เหมือน ๆ กับร้านค้าทั่ว ๆ ไป ผิดกันแต่ว่าร้านสหกรณ์ จัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจของกลุ่มบุคคลผู้มีความเดือดร้อน และต้องการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ในราคาที่เป็นธรรม ไม่ถูกเอาเปรียบเปรียบด้วยประการต่าง ๆ โดยดำเนินการตามหลักและวิธีการสหกรณ์

๑. วัตถุประสงค์

ร้านสหกรณ์ทั่ว ๆ ไป มักกำหนดวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน ดังนี้

- (๑) จัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย
- (๒) ช่วยจำหน่ายผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของสมาชิกที่นำมาฝากขาย
- (๓) แนะนำส่งเสริมสมาชิกให้รู้จักการประหยัด ช่วยเหลือซึ่งกันและกันและตัวช่วยตัวเอง
- (๔) แนะนำส่งเสริมและให้ความรู้ทางการค้าและการสหกรณ์แก่สมาชิก
- (๕) ร่วมมือกับสหกรณ์หรือสถาบันอื่นทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งด้านวิชาการและธุรกิจ
- (๖) ดำเนินธุรกิจอย่างอื่น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้างต้น

๒. การจัดตั้ง

ผู้ที่มีความเดือดร้อนและต้องการให้มีร้านสหกรณ์ในท้องถิ่นของตน อาจร่วมมือกันจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมาได้ เช่นในชุมนุมชนของท้องถิ่น ในโรงงานอุตสาหกรรม ในสถานที่ราชการ ในมหาวิทยาลัยและโรงเรียน เป็นต้น ข้อสำคัญต้องเกิดจากความสมัครใจและมีความต้องการอย่างแท้จริงของผู้ที่จะร่วมมือกันจัดตั้งร้านสหกรณ์ขึ้น เพราะร้านสหกรณ์จะอยู่ได้ด้วยการอุดหนุน มีความรักที่อย่างจริงใจของสมาชิก

ข้อแนะนำในการเตรียมการจัดตั้ง

- (๑) ผู้จัดตั้งควรมีความรู้หลักและวิธีดำเนินงานร้านสหกรณ์บ้างพอสมควร
- (๒) ควรเลือกคณะผู้สทำงานขึ้นคณะหนึ่งจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๐ คน จากกลุ่มผู้ที่ประสงค์จะร่วมมือกันจัดตั้งร้านสหกรณ์ขึ้น เพื่อปรึกษาหารือกัน
- (๓) ให้คำแนะนำชี้แจงเพื่อนบ้านเข้าใจวัตถุประสงค์และความจำเป็น เพื่อรวมสมาชิกพอที่จะดำเนินการ ขึ้นแรกควรมีสมาชิกประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ คน กำหนดหุ้นอัตราหุ้นละ ๑๐๐ บาท ค่าธรรมนิยมแรกเข้าคนละ ๒๐ บาท
- (๔) หาสถานที่ตั้งร้าน ควรเลือกสถานที่ที่อยู่ในทำเลการค้า และสมาชิกติดต่อดีสะดวก
- (๕) ประมาณเงินลงทุนครั้งแรก ควรคำนวณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ให้ใกล้เคียงที่สุด
- (๖) ประมาณการรายได้ รายจ่าย
- (๗) ผู้จัดการร้าน เป็นบุคคลที่สำคัญมากในการที่จะทำให้ร้านเจริญหรือเสื่อมลง ควรหาบุคคลมีความสามารถ ซื่อสัตย์ เสียสละ
- (๘) เมื่อเตรียมการเรียบร้อยแล้ว เห็นมีผู้ทางจัดตั้งสำเร็จก็ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อขอคำแนะนำในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดตั้ง คือ สำนักงานสหกรณ์อำเภอ หรือสำนักงานสหกรณ์จังหวัดในท้องที่ที่จะจัดตั้ง กรมส่งเสริมสหกรณ์ หรือสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย

๓. สมาชิก

ร้านสหกรณ์ โดยทั่วไปเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปสมัคร เข้าเป็นสมาชิกได้ เสมอ ไม่กีดกันในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ไม่ถือชั้นวรรณะ ใครก็ได้ที่มีคุณสมบัติตามที่ร้านสหกรณ์กำหนด เช่น

- (๑) เป็นผู้เห็นชอบในวัตถุประสงค์ของร้านสหกรณ์
- (๒) เป็นผู้บรรลุนิติภาวะ หรือบรรลุนิติภาวะโดยสมรส
- (๓) มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตแดนหรือจังหวัดที่สหกรณ์ตั้งอยู่
- (๔) มีความประพฤติดี และเสียภาษีในวิธีการสหกรณ์
- (๕) ไม่เป็นคนไร้ความสามารถ หรือวิกลจริต จิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ

ผู้มีคุณสมบัติตามที่ร้านสหกรณ์กำหนดไว้ ถ้าประสงค์จะสมัครเข้าเป็นสมาชิก ก็ขอและยื่นใบสมัครได้ที่ร้านสหกรณ์แห่งนั้น โดยชำระค่าธรรมเนียมแรกเข้า และค่าหุ้นตามที่ร้านสหกรณ์กำหนดไว้ ซึ่งเป็นเงินไม่มากนัก เช่น ค่าธรรมเนียมแรกเข้า ๑๐-๒๐ บาท ค่าหุ้นหุ้นละ ๕๐-๑๐๐ บาท สุดแต่ร้านสหกรณ์แต่ละแห่งจะกำหนด แล้วเจ้าหน้าที่จะมอบบัตรสมาชิกให้ไว้เป็นหลักฐาน

สิทธิและอำนาจหน้าที่ของสมาชิก

สิทธิ

- (๑) ซื้อสินค้า และรับบริการอื่น ๆ จากร้านสหกรณ์
- (๒) นำผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ของตนมาฝากสหกรณ์ขาย
- (๓) เข้าร่วมประชุมใหญ่
- (๔) ได้รับเงินปันผล และเงินเฉลี่ยคืน
- (๕) ได้รับเลือกเป็นกรรมการหรือผู้ตรวจสอบกิจการของสหกรณ์

อำนาจหน้าที่การควบคุม

- (๑) เลือกตั้งกรรมการดำเนินการและผู้ตรวจสอบกิจการ
- (๒) กำหนดวงเงินกู้ยืมประจำปี
- (๓) อนุมัติงบดุล และบัญชีกำไร-ขาดทุนประจำปี
- (๔) แก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับของสหกรณ์
- (๕) พิจารณาจัดสรรเงินกำไรสุทธิประจำปี

- (๖) จุดหมุนร้านสหกรณ์ด้วยความรัก
- (๗) ลงทุนถือหุ้นในร้านสหกรณ์เพิ่มขึ้น
- (๘) เสนอแนะอภิปรายปัญหาต่าง ๆ เพื่อกำหนดนโยบายและปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงาน
- (๙) สอดส่องดูแลการทำงานของคณะกรรมการ ผู้จัดการและพนักงาน
- (๑๐) ถือปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบต่าง ๆ ที่ร้านสหกรณ์กำหนดขึ้นไว้

๔. ทุนดำเนินการ

- (๑) มูลค่าหุ้น
- (๒) เงินฝากของสมาชิก
- (๓) เงินกู้จากทางราชการหรือสถาบันการเงินอื่น ๆ
- (๔) เงินทุนสะสมจากผลกำไรประจำปี

๕. ธุรกิจและวิธีดำเนินการค้า

สหกรณ์ร้านค้ายึดหลักการดำเนินการค้า ดังนี้

- (๑) ขายสินค้าตามราคาท้องตลาด หรือถูกกว่าบ้างเล็กน้อย เพื่อมิให้เป็นศัตรูกับร้านค้าอื่น แต่ในกรณีที่ราคาสินค้าตามท้องตลาดสูงขึ้นเกินสมควร ร้านสหกรณ์อาจขายถูกกว่า เพื่อเป็นการตรึงราคา
- (๒) ขายสินค้าที่มีคุณภาพดี และอยู่ในความต้องการของสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ ไม่ปลอมปนสินค้า เพื่อเอากำไรให้สูงขึ้น
- (๓) เที่ยงตรงในการ ชั่ง ตวง วัด
- (๔) จัดหาสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพ เป็นประจำวันมาจำหน่าย และมีสินค้ามากอย่างให้สมาชิกเลือกซื้อได้ตามความต้องการ
- (๕) ขายสินค้าด้วยเงินสด เพื่อช่วยให้ร้านสหกรณ์มีเงินทุนใช้หมุนเวียนได้มากขึ้น เป็นการลดค่าใช้จ่ายหากต้องไปหาเงินทุนจากที่อื่น ทั้งทำให้สมาชิก

รู้จักทัศนวิสัยอย่างรอบคอบในการใช้จ่ายเงินซื้อสิ่งของ ก่อให้เกิด
นิสัยดีและประหยัด

ส่วนการบริหารกิจการของสหกรณ์ร้านค้าก็เช่นเดียวกับสหกรณ์ประเภทอื่น โดยมี
คณะกรรมการ ผู้จัดการเป็นผู้บริหาร

๖. การจัดสรรเงินกำไร

เมื่อสิ้นปีทางบัญชีของร้านสหกรณ์ ซึ่งโดยปกติเป็นวันที่ ๓๑ ธันวาคม จะมี
ผู้ตรวจสอบบัญชีจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยนายทะเบียน
สหกรณ์แต่งตั้งมาทำการทำการตรวจสอบบัญชี โดยทางร้านสหกรณ์ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ
เมื่อจบบัญชีแล้ว ปรากฏว่าร้านสหกรณ์มีกำไรสุทธิ คณะกรรมการดำเนินการพิจารณาจัดสรร
กำไรสุทธิประจำปีตามข้อบังคับของสหกรณ์แล้วนำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่สามัญประจำปี เพื่อ
จัดสรรเงินกำไรสุทธิประจำปี ซึ่งโดยทั่วไปจะจัดสรรตามลำดับ ดังนี้

- (๑) กักไว้เป็นเงินสำรองของร้านไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑๐ ของกำไรสุทธิ
- (๒) จ่ายเงินค่าบำรุงสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ร้อยละ ๕ แต่ไม่เกิน
ห้าพันบาท
- (๓) จ่ายเป็นเงินปันผลให้สมาชิกตามหุ้น ที่ชำระแล้วไม่เกินร้อยละแปดต่อปี
- (๔) จ่ายเป็นเงินเฉลี่ยคืนแก่สมาชิกตามส่วนที่สมาชิกซื้อของไปจากร้านสหกรณ์
- (๕) จ่ายเป็นเงินโบนัสแก่กรรมการและเจ้าหน้าที่ของร้านสหกรณ์ ไม่เกิน
ร้อยละ ๑๐ ของกำไรสุทธิ
- (๖) จ่ายเป็นทุนสะสมต่าง ๆ ตามที่กำหนดในข้อบังคับ

๗. การใช้บริการจากร้านค้า

ทุกครั้งที่สมาชิกซื้อของจากร้านสหกรณ์สมาชิกจะต้องแจ้ง เลขทะเบียนแก่
พนักงานของร้าน และขอใบเสร็จรับเงินไว้ด้วยแล้วตรวจดู เลขทะเบียนสมาชิกที่พนักงานเขียน

สหกรณ์ในสถานศึกษา

ความเป็นมาของการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา

ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาความยากจนและความเป็นอยู่อย่างไร้คุณภาพของพลเมือง ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ จึงมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน วางรากฐานทางเศรษฐกิจ ตลอดจนเร่งรัดพัฒนาคุณภาพของคน เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช ๒๕๒๐ ยังมุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติและปลูกฝังเยาวชนให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น มีความสามัคคี มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพ ตลอดจนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์รู้จักแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การศึกษาไทย จึงได้เปลี่ยนระบบโรงเรียนหลักสูตรไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๒๐ โดยเน้นในเรื่องการปลูกฝังความสามัคคีในหมู่คณะ และเปลี่ยนทัศนคตินักเรียนให้รักและสนใจในวิชาชีพ ไม่มุ่งสร้างทัศนคติให้นักเรียนเรียนในมหาวิทยาลัยแต่เพียงอย่างเดียว กรมสามัญศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง เกี่ยวกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนและบรรลุเป้าหมายให้ได้ผลดีที่สุด จึงต้องจัดการศึกษาให้เป็นไปตามแผนในทุกวิธีทาง ที่จะทำให้เยาวชนที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพทุกชนิด กรมสามัญศึกษาตระหนักดีว่า การสหกรณ์จะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การศึกษาของไทยบรรลุตรงตามเป้าหมายดังกล่าว ดังนั้นกรมสามัญศึกษาจึงได้จัดทำ "แผนการดำเนินงานเพื่อปลูกฝังและเผยแพร่การสหกรณ์ในสถานศึกษา" ขึ้น ซึ่งตามแผนการดำเนินงานนี้ประกอบด้วยโครงการย่อย ๆ หลายโครงการ แต่โครงการย่อยโครงการหนึ่งที่กำลังมีบทบาทในวงการศึกษาไทยขณะนี้ก็คือ "โครงการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา"

โครงการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา

หลักการและเหตุผล^๑

เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการในด้านการสหกรณ์ สนับสนุนนโยบายการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขรวมทั้งด้านพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และส่งเสริมการเรียนรู้การสหกรณ์ตาม "แผนการดำเนินงานเพื่อปลูกฝังและเผยแพร่การสหกรณ์ในสถานศึกษา" จึงเสนอหลักการและเหตุผลในการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษาไว้ดังนี้

๑. เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน ครู และสมาชิกของชุมชนมีความรู้ เข้าใจและสนใจใฝ่ใฝ่ในวิชาชีพสหกรณ์
๒. เพื่อฝึกให้สมาชิกทำงานเป็นหมู่ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น อันจะเป็นการเสริมความสามัคคี และเป็นพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
๓. เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ระยะที่ ๔)
๔. เพื่อให้โรงเรียนเป็นศูนย์พัฒนาชุมชน โดยเผยแพร่วิทยาการเกี่ยวกับงานสหกรณ์ไปสู่ท้องถิ่น
๕. เพื่อพัฒนาสมาชิกให้เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ดี
๖. เพื่อขจัดคนกลางที่เอาเปรียบและ เสริมสร้างความมั่นคงทาง เศรษฐกิจของชุมชน
๗. จัดกิจกรรมสหกรณ์ให้มีลักษณะ เอนกประสงค์ คือนำสหกรณ์บางรูปแบบมาดำเนินการตามความเหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น สหกรณ์ร้านค้า และสหกรณ์บริการ เป็นต้น
๘. เพื่อให้กิจการสหกรณ์ถือฤกษ์การจัดโรงเรียน โดยมี "กิจกรรมสหกรณ์"

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, กองการมัธยมศึกษา, โครงการจัดกิจกรรม
สหกรณ์ในสถานศึกษาของกรมสามัญศึกษา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะ
รัฐมนตรี, ๒๕๒๐), หน้า ๒-๕.

เป็นสื่อกลาง

๔. สร้างเยาวชนและคนระดับกลางให้มีคุณภาพ เป็นรากฐานของการพัฒนา

ท้องถิ่น

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับวิธีสหกรณ์แก่สมาชิก
๒. เพื่อให้สมาชิกเกิดทักษะในการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริงในลักษณะศูนย์

ฝึกอบรมระยะสั้น

๓. เพื่อส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิก
 - ๓.๑ จัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย
 - ๓.๒ จำหน่ายผลผลิตของสมาชิก
 - ๓.๓ ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักการประหยัดทรัพย์ ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการช่วยตัวเองให้อยู่ดีกินดี
 - ๓.๔ ดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมสหกรณ์
 - ๓.๕ ให้บริการต่าง ๆ แก่สมาชิก โดยเรียกค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย
 - ๓.๖ เพื่อเป็นศูนย์ฝึกภาคปฏิบัติการของวิชาสหกรณ์ในโรงเรียนไปสู่ชุมชน
 - ๓.๗ เพื่อใช้สถานศึกษาเป็น "ศูนย์ธุรกิจการสหกรณ์"

วิธีดำเนินการของกิจกรรมสหกรณ์ ในสถานศึกษาของกรมสามัญศึกษา

๑. ดำรวจอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมสหกรณ์
๒. ดำเนินการฝึกอบรมครู โดยความร่วมมือของกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ และประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง
๓. การจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษาให้ใช้ระเบียบข้อบังคับท้ายโครงการเป็นแนวทางปฏิบัติ

๔. ระยะเวลาดำเนินการ

- (๑) จัดทำโรงเรียนมัธยมทั่วประเทศที่อยู่ในโครงการทดลองรวมกันไม่น้อยกว่า ๓๐% ของจำนวนโรงเรียนในจังหวัดนั้น ๆ
- (๒) จัดกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนมัธยมทั่วประเทศให้แล้วเสร็จภายใน ๓ ปี

๕. ให้สถานที่ที่ดำเนินการจัดกิจกรรมสหกรณ์ มีคณะกรรมการดำเนินงานในระยะเริ่มแรกไปพลางก่อน

๖. ทุนดำเนินการในระยะเริ่มต้น

- (๑) ค่าธรรมเนียมแรกเข้า
- (๒) ค่าหุ้นจากสมาชิก
- (๓) เงินจากผู้บริจาค
- (๔) เงินยืมจากผู้นำชุมชน
- (๕) ผลกำไรจากการดำเนินการ
- (๖) เงินกู้จากแหล่งเงินทุนต่าง ๆ
- (๗) ให้ยืมเงินบำรุงการศึกษา
- (๘) ทุนอุดหนุนจากชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย

สถานที่

ให้ใช้สถานศึกษา เป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมสหกรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- (๑) สนองนโยบายของรัฐคานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการวางพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
- (๒) สมาชิกมีความรู้ ความเข้าใจหลักการสหกรณ์ดียิ่งขึ้น
- (๓) สมาชิกรู้จักวิธีสหกรณ์ให้แก่ปัญหาเศรษฐกิจของตนเอง และครอบครัวให้ดีขึ้น

- (๔) โรงเรียนจะเป็นศูนย์พัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง
- (๕) การดำเนินการของโรงเรียนในลักษณะโรงเรียนชุมชน จะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์
- (๖) ชักจูงคนกลางที่ไม่เป็นธรรม ไม่ให้เกี่ยวข้องกับธุรกิจการค้าของชุมชนได้สำเร็จ
- (๗) สมาชิกมีความสามัคคี รักท้องถิ่น และเป็นพลังในการพัฒนาท้องถิ่น

ผู้รับผิดชอบโครงการ

หัวหน้าสถานศึกษา

การประเมินผล

- (๑) ให้สถานศึกษารายงานผลการจัดกิจกรรมสหกรณ์ ต่อกองการมัธยมศึกษา
- (๒) กองการมัธยมศึกษาจัดเจ้าหน้าที่ออกเยี่ยมและแนะนำ

แนวปฏิบัติในการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา^๑

เพื่อให้การจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยความราบรื่น เรียบร้อย และประสบความสำเร็จ จึงกำหนดแนวทางปฏิบัติไว้ดังนี้

๑. คณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมสหกรณ์ให้มีคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๕ คน ทำหน้าที่ริเริ่มจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา โดยการแต่งตั้งของหัวหน้าสถานศึกษา ให้มีหน้าที่รับผิดชอบดำเนินการ เมื่อการจัดกิจกรรมสหกรณ์เป็นไปตามหลักการเรียบร้อยแล้ว คณะผู้ริเริ่มจะเป็นกรรมการดำเนินการชั่วคราวไปจนกว่าจะมีการประชุมใหญ่ครั้งแรก เพื่อเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการสืบต่อไปตามวาระ เมื่อคณะกรรมการริเริ่มส่งงานให้แก่คณะกรรมการดำเนินงานเลือกใหม่ เรียบร้อยแล้วจึงพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗ - ๘.

คณะกรรมการริเริ่มอาจได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการดำเนินการอีกก็ได้

๒. คณะกรรมการริเริ่มที่ดี หรือคณะกรรมการที่ได้รับเลือกตั้งที่ดี ควรเป็น ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาต่องานสหกรณ์ มีความ ตั้งใจพร้อมที่จะเสียสละเวลาเพื่อบริหารกิจการ สหกรณ์ได้โดยสม่ำเสมอ

๓. คณะกรรมการที่ปรึกษาการจัดกิจกรรมสหกรณ์ ให้มีคณะกรรมการที่ ปรึกษาโดยการแต่งตั้งของอธิบดีกรมสามัญศึกษา ให้มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือแก่โรงเรียน ต่าง ๆ

๔. ให้โรงเรียนจัดกิจกรรมสหกรณ์ในลักษณะสหกรณ์ร้านค้า หรือสหกรณ์ บริการตามความพร้อมเพรียงของโรงเรียน ทั้งนี้โรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศจะต้องจัด กิจกรรมสหกรณ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรือทั้งสองลักษณะให้แล้วเสร็จภายในเวลา ๓ ปี ในระยะแรกให้พิจารณาเลือกโรงเรียนที่มีความเหมาะสมที่จะดำเนินการเป็นรายปี อย่างน้อย จังหวัดละ ๓๐% ของจำนวนโรงเรียนในสังกัดจังหวัดนั้น ๆ

๕. ให้โรงเรียนศึกษาข้อบังคับของการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในสถานศึกษา เป็น แนวทางและเป็นหลักปฏิบัติ (ดูภาคผนวก)

ผลงานวิจัยที่สำคัญ

ผลการวิจัยเกี่ยวกับด้านสหกรณ์ในส่วนตัวแล้ว มีผู้ทำการวิจัยไว้น้อย ส่วนมากเป็นการวิจัยที่ทางราชการได้ทำขึ้น ดังที่ผู้วิจัยได้รวบรวมเสนอ ดังนี้

กอง เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ^๑ ได้ออกสำรวจภาวะ เศรษฐกิจและการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้ปรากฏอุปสรรคและปัญหาในการดำเนินการสหกรณ์การเกษตร ๔ ด้านดังนี้

๑. ด้านการจัดการ ปรากฏว่า ชาดกำลังเจ้าหน้าที่และเงินทุน การบริหารงานขาดประสิทธิภาพเพราะสมาชิกส่วนใหญ่มีความรู้ต่ำ ชาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารงานและดำเนินงาน

๒. ด้านเศรษฐกิจ ปรากฏว่าชาดแคลนเงินทุนในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะสหกรณ์การเกษตรสามารถกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมาใช้ในการดำเนินงานได้เพียง ๔๒.๘๐% ของวงเงินที่ค้ำองการ

๓. ด้านสมาชิก ปรากฏว่า ๖๔.๐๐% ของสมาชิกทั้งหมดชาดความรู้ด้านสหกรณ์ ๕๒.๐๐% ของสมาชิกทั้งหมดชาดความรู้ด้านธุรกิจ ๓๒% ของสมาชิกทั้งหมดชาดความเอาใจใส่ต่องานสหกรณ์ ๓๘% ของสมาชิกทั้งหมดชาดความกระตือรือร้น และ ๒๓% ของสมาชิกทั้งหมดชาดความรับผิดชอบต่องานสหกรณ์

๔. ด้านการประสานงาน ปรากฏว่า ชาดการประสานงานที่ดี ระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐบาลกับสถาบันสหกรณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

^๑กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ, กองเศรษฐกิจสหกรณ์, "ปัญหาการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร," (รายงานผลการวิจัย กองเศรษฐกิจสหกรณ์ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ, ๒๕๑๕), หน้า ๖ - ๗.

พลเพิ่ม ราชนิชยาการ, จุไรรัตน์ พรหมศิริ และประดิษฐ์ มัชฌิมา^๑ ศึกษาปัญหา การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรและร้านค้าสหกรณ์ ปรากฏว่ามีปัญหาสำคัญในการดำเนินงาน ๔ ด้านดังนี้

๑. ปัญหาด้านการจัดการ
๒. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ
๓. ปัญหาด้านสมาชิก
๔. ปัญหาด้านการประสานงาน

กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์^๒ ได้ทำการสำรวจปัญหาและอุปสรรคการจัดการของ สหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์นิคมทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ มีข้อค้นพบดังนี้

สหกรณ์การเกษตรประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการดังนี้

๑. สมาชิกขาดความรู้และความสามารถในการดำเนินการ เพราะสมาชิกส่วน ใหญ่มีการศึกษาน้อยและอายุค่อนข้างมาก สมาชิกไม่สนใจที่จะทำธุรกิจกับสหกรณ์เท่าที่ควร นอก จากติดต่อขอ ฎีเงินจากสหกรณ์

๒. ขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินการ เพราะสหกรณ์สามารถฎีเงินได้จาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเพียงแหล่งเดียว และฎีได้ในวงเงินจำกัด ผลจาก การสำรวจในปี ๒๕๑๗ ปรากฏว่า สหกรณ์การเกษตรสามารถฎีเงินได้เฉลี่ยสหกรณ์ละ ๑,๘๒๕,๗๕๑.๐๐ บาท หรือฎีได้ ๓,๑๐๐.๐๐ บาทต่อสมาชิก ๑ คน ดังนั้นสหกรณ์จึงไม่สามารถ

^๑พลเพิ่ม ราชนิชยาการ, จุไรรัตน์ พรหมศิริ และ ประดิษฐ์ มัชฌิมา, การสำรวจ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรและร้านค้าสหกรณ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๖ - ๘.

^๒กรมส่งเสริมสหกรณ์, กองวิชาการ, "ปัญหาและอุปสรรคการจัดการของสหกรณ์การ เกษตรและสหกรณ์นิคม" (รายงานผลการวิจัย กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑ - ๕.

ดำเนินการและขยายธุรกิจได้ตามต้องการ และไม่มีเงินจ้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาดำเนินการ

๓. ธุรกิจของสหกรณ์อยู่ในวงแคบ จากการสำรวจปรากฏว่า สหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่มุ่งดำเนินการให้สินเชื่อ ทำให้สหกรณ์มีรายได้จากธุรกิจนี้เฉลี่ยสหกรณ์ละ ๓๒๕,๖๗๔.๐๐ หรือ ๔๑.๔๐% ของรายได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คณะกรรมการและผู้จัดการ ไม่มีโอกาสแสดงความสามารถเพิ่มเติมที่เพราะปริมาณธุรกิจที่ทำน้อยเกินไป

๔. ขาดการประสานงานที่ดี ปรากฏว่าขาดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับสหกรณ์ จึงทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินธุรกิจและมีความเข้าใจในการดำเนินการไม่ดีพอ

สหกรณ์นิคม ประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการดังนี้

๑. ไม่สามารถดำเนินการจัดสรรที่ดิน เพื่อให้สมาชิกประกอบอาชีพ และไม่สามารถดำเนินการบริหารสาธารณชน เช่น ทำถนน ได้ตามเป้าหมาย เพราะขาดงบประมาณ ขาดกำลังคน ขาดผู้มีความรู้และความสามารถในการดำเนินการ

๒. ขาดแคลนทุนในการดำเนินการ ทั้งนี้เนื่องจากสหกรณ์สามารถกู้ยืมเงินจากเงินทุนส่งเสริมการสหกรณ์เพื่อจ่ายให้สมาชิกนำไปลงทุนประกอบอาชีพ และกู้ยืมเงินจากเงินหมุนเวียนช่วยเหลือเกษตรกรเพื่อจ่ายให้สมาชิกไปซื้อปุ๋ย ซื้อเครื่องสูบน้ำ และเครื่องพ่นยา เป็นต้น เงินที่กู้ได้เหล่านี้ก็ได้ในวงจำกัด จากการสำรวจในปี ๒๕๑๗ ปรากฏว่าสหกรณ์นิคมสามารถให้สมาชิกกู้เงินเฉลี่ยสหกรณ์ละ ๖๘๖,๑๗๓.๔๐ บาท หรือ ๑,๔๒๕.๖๒ บาทต่อสมาชิก ๑ คน ดังนั้นสหกรณ์นิคมจึงไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะดำเนินการธุรกิจและว่าจ้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาดำเนินการ

๓. ธุรกิจมีปริมาณน้อย เนื่องจากมีปัญหาเรื่องการจัดสรรที่ดิน และการบริหารสาธารณชนประโยชน์ไม่บรรลุเป้าหมาย ธุรกิจที่ทำรายได้สูงสุดให้สหกรณ์นิคมคือการให้บริการด้านสินเชื่อ โดยปรากฏว่า ทำให้เกิดรายได้จากการให้สินเชื่อ เฉลี่ยสหกรณ์ละ ๖๗,๒๓๘.๒๐ บาท หรือ ๔๑.๗๔% ของรายได้ทั้งหมด

กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์ ได้ทำการวิจัยการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าต่าง ๆ ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๗ โดยได้ทำการเลือกกลุ่มร้านค้าสหกรณ์ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ยกเว้นในกรุงเทพมหานคร มาจำนวน ๑๘ สหกรณ์ สรุปลักษณะปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินการ
๒. ไม่สามารถจ้างผู้จัดการที่มีความรู้ความสามารถในเชิงการค้าและรู้แนวปฏิบัติสหกรณ์ดีเท่าที่ควร
๓. คณะกรรมการดำเนินการหรือผู้จัดการสหกรณ์ ไม่รักษาผลประโยชน์ของสหกรณ์ จะเห็นได้จากการชักจูงเพื่อนญาติพี่น้องให้เข้ามา เป็นผู้กระทำการแสวงหาผลประโยชน์จากร้านสหกรณ์
๔. การจำหน่ายสินค้าระบบเงินเชื่อ เงินผ่อน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดหนี้สูญ และทำให้เงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานน้อยลง
๕. ส่วนราชการที่มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับด้านส่งเสริมการค้า เช่น องค์การคลังสินค้า กระทรวงพาณิชย์ ยังไม่เข้าใจวิธีการดำเนินงานของสหกรณ์เท่าที่ควร จึงจัดสรรโควตาน้ำตาล ข้าวสารให้ร้านสหกรณ์ได้ไม่เพียงพอกับความต้องการของสมาชิก
๖. ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าร้านสหกรณ์จะช่วยลดค่าครองชีพได้อย่างไร
๗. ร้านสหกรณ์โดยทั่วไปมักตั้งอยู่ห่างไกลทำเลการค้า ทำให้สมาชิกและบุคคลทั่วไปทำการติดต่อซื้อสินค้าได้ไม่สะดวก

กรมส่งเสริมสหกรณ์, กองวิชาการ, "แนวทางการปรับปรุงของสหกรณ์ร้านค้า"

(รายงานผลการวิจัย กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์, ๒๕๑๔), หน้า ๔๑ - ๔๖.

กองวิชาการ กรมส่งเสริมสหกรณ์ ได้ทำการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ทั่วประเทศ โดยศึกษาจากสหกรณ์ออมทรัพย์ครูในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศที่ถูกเลือกสุ่มมาจำนวน ๒๐ สหกรณ์ จากการศึกษามีข้อค้นพบเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ปัญหาเกี่ยวกับตัวสมาชิก ปรากฏว่าสมาชิกยังไม่ค่อยเข้าใจในหลักการและวิธีการของสหกรณ์เท่าที่ควร จึงเป็นเหตุให้สมาชิกไม่สนใจที่จะเข้าร่วมประชุมใหญ่เพื่อทำการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ เพื่อทำหน้าที่แทนตน และสมาชิกไม่ยอมรับรู้ถึงปัญหาของสหกรณ์

๒. ปัญหาด้านเงินทุนที่ใช้ในการดำเนินการ ปรากฏว่า สหกรณ์ออมทรัพย์ครู มีทุนดำเนินการเฉลี่ยสหกรณ์ละ ๑๕,๕๔๕,๒๑๘.๕๒ บาท หมุนเวียนให้สมาชิกกู้เป็นจำนวนเงิน ๒๐,๐๘๑,๑๖๑.๕๕ บาท เฉลี่ยแล้วสมาชิกจะกู้เงินสหกรณ์ได้คนละ ๗,๒๐๖.๓๓ บาท ซึ่งยังนับว่าไม่พอกับความต้องการของสมาชิก โดยเฉพาะผู้ที่สหกรณ์รับเข้าเป็นสมาชิกใหม่ ต่างมีความประสงค์ที่จะกู้เงินจากสหกรณ์ ทำให้สหกรณ์ไม่สามารถหาเงินทุนมาสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างทั่วถึง

๓. ในการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ออมทรัพย์ครู ข้อ บังคับของสหกรณ์ออมทรัพย์ครู ไม่ควรกำหนดให้สมาชิกเลือกประธานกรรมการจากผู้ดำรงตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดหรือหัวหน้าส่วนราชการโดยเฉพาะ เพราะนอกจากจะเป็นการขัดต่อหลักประชาธิปไตยแล้วยังเป็นสาเหตุให้สมาชิกเกิดการขัดแย้งและแตกแยกในวงงานสหกรณ์ สหกรณ์ควรปล่อยให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการโดยเสรีในหมู่สมาชิกที่ประชุมใหญ่

๔. ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจ่ายโบนัสแก่คณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ออมทรัพย์ ปรากฏว่า มีการจ่ายโบนัสในอัตราค่อนข้างสูง อันเป็นเหตุจูงใจให้คณะกรรมการดำเนินการที่เข้ามารับตำแหน่งมองเห็นผลตอบแทนจากเงินโบนัสนี้มากกว่าที่จะเข้ามาปฏิบัติงานเพื่อความก้าวหน้าของสหกรณ์ จากสาเหตุข้อนี้ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ไม่พอใจ ดังนั้นสหกรณ์ควรหาวิธีการลดการจ่ายโบนัส

^๑กรมส่งเสริมสหกรณ์, กองวิชาการ, "การบริหารงานสหกรณ์ออมทรัพย์ พ.ศ. ๒๕๑๔"

ให้อยู่ในอัตราที่ต่ำลง อันจะเป็นการสนับสนุนให้สมาชิกที่ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการดำเนินการตั้งใจทำงานเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของสหกรณ์มากยิ่งขึ้น และเป็นการขจัดความไม่พอใจของสมาชิกส่วนใหญ่ให้หมดไป

๕. ในการประชุมของสหกรณ์โดยผู้แทนสมาชิกควรเปิดโอกาสให้สมาชิกที่สนใจแต่มิได้เป็นตัวแทนสมาชิกเข้าร่วมประชุมได้ด้วย